

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Ewa Gmurzyńska

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0003-3726-1573

gmurzynska@wpia.uw.edu.pl

Analiza przyczyn konfliktów na uczelniach wyższych i alternatywne sposoby ich rozwiązywania. Część II. Ombudsman/rzecznik akademicki i metody adjudacyjne

ABSTRAKT

Niniejsze opracowanie stanowi drugą część artykułu pt. *Analiza przyczyn konfliktów na uczelniach wyższych i alternatywne sposoby ich rozwiązywania*. W pierwszej części przeanalizowano przyczyny konfliktów na uczelniach oraz podstawową alternatywną metodę ich rozwiązywania – mediację. W drugiej natomiast skupiono się na zagadnieniu sporów akademickich w kontekście ich rozstrzygnięcia przez sądy, a także omówiono instytucję ombudsmana/rzecznika akademickiego, arbitrażu w sporach akademickich oraz metody mieszane na przykładzie Office of the Independent Adjudicator. Ze względu na zmianę oczekiwań studentów wobec uczelni wyższych, oparcie relacji pomiędzy studentami a uniwersytetami na stosunkach kontraktowych, wzrost liczby postępowań sądowych przeciwko uczelniom wyższym lub antycypowanie takiego wzrostu, zauważalną zmianę podejścia uczelni wyższych do społeczności akademickiej i oparcie go na interesach (*interest-based*), a także dość powszechny rozwój metod ADR w różnych dziedzinach uczelnie wyższe na całym świecie zaczęły poszukiwać nowych sposobów rozwiązywania sporów akademickich, które chroniłyby niezależność uniwersytetów i jednocześnie pełniłyby funkcję edukacyjną i realizowałyby misję uniwersytetu. Alternatywne metody rozwiązywania sporów, takie jak mediacja, ombudsman czy arbitraż, mają efektywnie zastępować lub uzupełniać niewystarczające procedury wewnętrzne oraz postępowania sądowe, charakteryzujące się wysokimi kosztami, czasochłonnością i formalizmem. Metody te są lepiej przystosowane do charakteru społeczności akademickiej, uwzględniają bowiem głos uczestników, dają możliwość wpływu na przebieg i wynik sporu, zapewniają równość stron. Spełniają ponadto cele edukacyjne, szczególnie w sporach z udziałem studentów, gdyż dają możliwość zakończenia sporu poprzez dialog i z uwzględnieniem punktu widzenia drugiej strony.

Słowa kluczowe: spory akademickie; ombudsman; rzecznik akademicki; arbitraż; mediacja

WPROWADZENIE

Niniejsze opracowanie stanowi drugą część artykułu pt. *Analiza przyczyn konfliktów na uczelniach wyższych i alternatywne sposoby ich rozwiązywania*¹. W pierwszej części przeanalizowano obszernie przyczyny konfliktów na współczesnych uniwersytetach, a także mediację jako podstawową metodę rozwiązywania sporów na uczelniach wyższych. Konkluzja z przeprowadzonej w tej pracy analizy jest taka, że na uniwersytetach można zauważyć zwiększającą się liczbę konfliktów. Zmieniająca się rola uczelni wyższych, złożony charakter społeczności akademickiej oraz występujące w XXI w. kryzysy i wyzwania globalne powodują, że uniwersytety stają się „laboratoriami konfliktów”. Rosnąca liczba sporów, a w konsekwencji coraz większa liczba skarg i zażaleń oraz spraw sądowych przeciwko uniwersytetom spowodowały, że na uczelniach wyższych na całym świecie zaczęto poszukiwać nowych sposobów rozwiązywania sporów, które chroniłyby ich niezależność

¹ E. Gmurzyńska, *Analysis of the Causes of Conflicts at Universities and Alternative Methods of Resolving Them. Part I: Mediation in Academic Disputes*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2021, vol. 30(1).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

przed ingerencją sądów i, co ważniejsze, stosowałyby procedury zgodne z misją uczelni wyższych oraz pełniłyby funkcję edukacyjną.

Najczęściej stosowanymi alternatywnymi mechanizmami w rozwiązywaniu i załatwianiu sporów na uczelniach są mediacja oraz instytucja ombudsmana. Analiza mediacji, dokonana w pierwszej części artykułu, wskazuje na to, że przynosi ona wiele korzyści zarówno uczelni, jak i członkom jej społeczności, a ponadto wpisuje się w misję uniwersytetów polegającą na edukacji w duchu tolerancji, dialogu i poszanowania poglądów innych. Obserwacja zastosowania mediacji na uczelniach wyższych prowadzi także do konkluzji, że jest ono zróżnicowane i charakteryzuje się dużą sporadycznością, a systemowe rozwiązania są stosowane tylko na niektórych uczelniach. Powszechność wykorzystania mediacji w kontekście akademickim zależy od takich czynników, jak: poziom rozwoju i popularności mediacji w danym kraju; przekonanie administracji uniwersytetów o skuteczności i zasadności zastosowania tej metody w sporach uniwersyteckich; zaangażowanie członków społeczności akademickiej w promowanie mediacji na uczelni; czynniki formalne w postaci przepisów, statutów czy regulaminów, które regulują zastosowanie mediacji na uczelniach.

W drugiej części artykułu analizie poddano problematykę rozstrzygania sporów akademickich przez sądy oraz podejście sądów do sporów akademickich. Zbadano również zastosowanie innych alternatywnych metod rozwiązywania sporów mających zastosowanie na uczelniach wyższych, w tym instytucji ombudsmana akademickiego, arbitrażu oraz formy mieszane, z których najbardziej wyrazistym przykładem jest Office of the Independent Adjudicator działający na terenie Anglii i Walii. Ze względu na zakres opracowania nie jest możliwe dokładniejsze omówienie wszystkich alternatywnych mechanizmów rozwiązywania sporów stosowanych na uczelniach, dlatego jako kryterium wyboru do analizy przyjęto powszechność zastosowania danego instrumentu w różnych krajach, a także jego innowacyjność i niekonwencjonalność oraz możliwość wprowadzenia na innych uczelniach wyższych. Poza tym pominięto bogatą problematykę postępowań dyscyplinarnych na uczelniach, które wiążą się z zagadnieniem ADR, gdyż temat ten może być przedmiotem odrębnych badań i analiz.

ELEMENTY WPŁYWAJĄCE NA PODEJŚCIE SĄDÓW DO SPORÓW AKADEMICKICH

Dla rozważań dotyczących zastosowania różnych mechanizmów alternatywnego rozwiązywania sporów akademickich istotne jest przeanalizowanie relacji pomiędzy uczelniami a wymiarem sprawiedliwości w kontekście rozstrzygania tych sporów przez sądy. Uczelnie zawsze charakteryzowały się dużą autonomią, wolnością i niezależnością akademicką. Z jednej strony zasady te dotyczą głównie wolności nauczycieli akademickich i studentów do nauczania, studiowania, zdobywania i poszerzania wiedzy, do prowadzenia badań bez nieuzasadnionej ingerencji lub ograniczeń ze strony prawa, przepisów instytucjonalnych lub presji publicznej, z drugiej zaś dotyczą również wolności uczelni do organizacji własnych wydziałów, kontroli rekrutacji i ustalania wymogów ukończenia studiów². Tak rozumiana autonomia uniwersytetów wyraża się też w relacjach z wymiarem sprawiedliwości, który tradycyjnie

² *Academic freedom*, [w:] *Encyclopedia Britannica*, www.britannica.com/topic/academic-freedom [dostęp: 9.02.2021].

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

rzadko kontrolował i ingerował w decyzje uniwersytetów, szczególnie te dotyczące wolności akademickiej i niezależności w ocenianiu³.

1. Doktryna *in loco parentis*

Na relacje między uniwersytetami a wymiarem sprawiedliwości przez długi czas wpływała doktryna *in loco parentis*, która dokładnie oznacza „w miejsce rodzica”. Dotyczy ona prawnej odpowiedzialności osoby lub organizacji za inną osobę⁴. Ta zasada była utrwalona w angielskim *common law*, chociaż jej ślady można znaleźć również w prawie rzymskim. Była stosowana między innymi na najstarszych uniwersytetach w Europie i Stanach Zjednoczonych. Wywodziło się z niej prawo uniwersytetu do działań podejmowanych w interesie studentów, a także wprowadzanie reguł, zasad czy kar wobec nich⁵. Jak zauważa T. Stoehr, na uczelniach europejskich reguła ta była stosowana głównie w celu „ograniczenia i korekty” pewnych niepożądanych zachowań studentów, natomiast w Stanach Zjednoczonych wykorzystywana była przez uczelnie znacznie szerzej⁶.

Ze względu na istotę tej doktryny uniwersytety szeroko ją stosowały i miały duże uprawnienia z niej wynikające, wkraczające też w sferę praw i wolności studentów oraz załatwianie wszelkich sporów. Przed ruchem studenckim w latach 60., który postulował między innymi zwiększenie praw studentów, właśnie z tej zasady wywodzono wiele ograniczeń dotyczących życia osobistego studentów, np. kobiety musiały być w akademickich przed godz. 22:00, akademiki były rozdzielone na męskie i żeńskie, niektórzy studenci (głównie dotyczyło to studentek) mogli być relegowani z uczelni za niemoralne zachowanie. Na podstawie *in loco parentis* uniwersytety ograniczały wolność słowa, demonstracji oraz możliwość krytykowania uniwersytetu czy innych aktywności na kampusie. Ponadto wymierzano kary w postaci usunięcia z uczelni, poddania studenta służbie wojskowej oraz inne, mniej surowe kary, a sądy niezwykle rzadko ingerowały w decyzje władz uczelni⁷.

Ta zasada, i restrykcje z niej wynikające była ostro krytykowana, a po fali protestów została ograniczona. W Europie nowo tworzone uczelnie publiczne i prywatne w latach 70. XX w. nie stosowały już tej doktryny. Z kolei w Stanach Zjednoczonych sprawa *Dixon v. Alabama* z 1961 r. była początkiem końca stosowania *in loco parentis* na uczelniach amerykańskich. Sąd Apelacyjny USA w tej sprawie stwierdził, że nie można usunąć studenta

³ O definicji i dyskusji na temat wolności akademickiej ogólnie zob. *Academic Freedom*, ed. J. Lacky, Oxford 2018; *The Declaration on Academic Freedom and Autonomy of Institutions of Higher Education*, Lima, 10 September 1988, <http://ace.ucv.ro/pdf/lima.pdf> [dostęp: 10.03.2021]; *Wolność akademicka. Materiały Poznańskiego Centrum Praw Człowieka*, red. M. Piechowiak, nr 3, Poznań 1993.

⁴ T. Stoehr, *Letting the Legislature Decide: Why the Court's Use of in Loco Parentis Ought to Be Praised, Not Condemned*, “Brigham Young University Law Review” 2011, no. 5, s. 1698 i n. Opisując pochodzenie tej zasady, autor zauważa, że „[ojciec] może również przekazać część władzy rodzicielskiej wychowawcy lub nauczycielowi swojego dziecka, który jest wtedy *in loco parentis* i posiada taką władzę do swojej dyspozycji” (*ibidem*).

⁵ R.C. Conrath, *In Loco Parentis: Recent Developments in this Legal Doctrine as Applied to the University-Student Relationship in the United States of America 1965–75*, Dissertation submitted to the Kent State University Graduate School of Education, June 1996, s. 11.

⁶ T. Stoehr, *Letting the Legislature Decide...*, s. 1695.

⁷ *European Schools Enforce Loco Parentis' Doctrine*, 21 September 1968, <https://idnc.library.illinois.edu/?a=d&d=DIL19680921.2.19&e=-----en-20--1--img-txIN-----9> [dostęp: 10.01.2021].

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

z uczelni bez zapewnienia mu prawidłowego procesu⁸. Jak wynika z analizy zamieszczonej w pierwszej części artykułu, przez długi okres, bo aż do połowy XX w., uniwersytety w relacjach ze studentami i pracownikami opierały swoje działania na władczych decyzjach (*power-based*), a to podejście wynikało między innymi z doktryny *in loco parentis*⁹.

2. Wstrzymywanie się sądów od ingerowania w niezależność akademicką

2.1. Doktryna *judicial deference*

Inną doktryną, która była dość powszechnie przyjęta w relacjach pomiędzy akademią i wymiarem sprawiedliwości, była zasada nieingerowania sądów w niezależność akademicką, a w konsekwencji we wszelkie sprawy i konflikty akademickie, określana w krajach *common law* jako *judicial deference*. Doktryna ta odnosi się do sytuacji, w których sądy mają uprawnienie do podjęcia decyzji, ale z pewnych powodów decydują się tego nie robić i przekazują swoją kompetencję do rozstrzygnięcia i załatwienia sprawy innemu organowi, który jest według nich bardziej przygotowany do podjęcia właściwej decyzji. Sądy mogą skierować się do organów wykonawczych, ustawodawczych lub innych instytucji, jeżeli są przekonane, że ich decyzja będzie bardziej miarodajna¹⁰.

Zwolennicy tej doktryny uważają, że wstrzymywanie się sądów od ingerowania w spory akademickie wynika z wielowiekowej tradycji wywodzącej się z wolności akademickiej i jest wyrazem respektowania niezależności do zarządzania uniwersytetem czy unikalnej roli wyższych uczelni do realizowania misji edukacyjnej i badawczej. Ponadto ich zdaniem jest ona słuszna ze względu na brak ekspertyzy sędziów do orzekania w sprawach akademickich, co podkreślają sami sędziowie¹¹. Doktryna ta w praktyce oznacza, że sądy tradycyjnie zachowują ostrożność, gdy są prośzone o interwencję w wewnętrzne sprawy uczelni¹². Odmiennego zdania są niektórzy autorzy, którzy uważają, że powstrzymywanie się sądów od ingerencji w sprawy akademickie miało rację bytu kilkadziesiąt lat temu, kiedy pozwy przeciwko uczelniom należały do rzadkości, a uczelnie były traktowane jak „wieże z kości słoniowej”, natomiast obecnie – w dobie ochrony praw indywidualnych wywodzących się z praw człowieka i konstytucji – takie podejście należy zaliczyć do przeszłości¹³.

2.2. Ewolucja doktryny *judicial deference* w Stanach Zjednoczonych

Z punktu widzenia zmiany nastawienia sądów do orzekania w sprawach akademickich interesujące jest prześledzenie tego podejścia przez sądy w Stanach Zjednoczonych. W tym kraju sądy, uznając i potwierdzając zasadę wolności oraz niezależności uniwersyteckiej, de-

⁸ Ogólnie zob. W. Van Alstyne, *The Student as University Resident*, “Denver Law Journal” 1968, vol. 45(591).

⁹ E. Gmurzyńska, *op. cit.*, s. 71–72.

¹⁰ Ogólnie na temat powstania i rozwoju doktryny *judicial deference* zob. A. Bamzai, *The Origins of Judicial Deference to Executive Interpretation*, “Yale Law Journal” 2016–2017, vol. 126(4).

¹¹ R.M. O’Neil, *Judicial Deference to Academic Decisions: An Outmoded Concept*, “Journal of College and University Law” 2010, vol. 36(727), s. 730.

¹² T. Leas, *Academic abstention*, [w:] *Encyclopedia of Law and Higher Education*, ed. Ch.J. Russo, Los Angeles 2010, s. 1.

¹³ R.M. O’Neil, *op. cit.*, s. 730.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

cydowały konsekwentnie, że uczelnia wyższa sama najlepiej realizuje zasadę „dochodzenia do prawdy” w sporach pracowniczych czy studenckich¹⁴. Sądy wypowiedziały się, że wiedza i umiejętności osób pracujących na uczelniach szczególnie predysponują je do rozwiązywania sporów akademickich¹⁵. Powstrzymywanie się judykatury od orzekania w sprawach akademickich, szczególnie tych wkraczających w sferę dyskrekcji akademickiej, jest wynikiem zastosowania zasady określanej jako „absencja akademicka”¹⁶. Oznacza ona, że sąd powstrzymuje się od ingerowania w decyzje administracji uniwersyteckiej, rad, senatów czy nauczycieli akademickich, o ile ich decyzja nie nadużywa prawa, jest racjonalna lub nie narusza konstytucji lub praw podstawowych¹⁷. Sądy uznały, że brakuje im kompetencji do monitorowania zachowań akademickich, dlatego powinny powstrzymać się od orzekania. Kierunek ten potwierdził prezes Sądu Najwyższego USA W.H. Rehnquist w 1978 r., stwierdzając, że „sądy są szczególnie słabo wyposażone do oceny wyników w nauce”¹⁸.

W latach 70. XX w. nastąpił częściowy odwrót od powściągliwości sądów w ingerowanie w niezależność akademicką. W wielu sprawach, szczególnie dotyczących praw podstawowych, molestowania seksualnego czy też dyskryminacji, ingerencja sądów była uzasadniona. Powstała jednak niebezpieczna obawa, że jeśli raz pozwoli się wymiarowi sprawiedliwości na angażowanie się w sprawy uczelni, to będzie się to rozszerzać na inne obszary życia akademickiego, w tym na sprawy typowo akademickie, takie jak przyznawanie stopni naukowych, ocena pracownika naukowego lub studenta¹⁹. Doprowadziło to do tego, że w sprawie z 2003 r. *Grutter v. Bollinger* Sąd Najwyższy głosami 5:4 podtrzymał zasadę „absencji akademickiej” i uznał jako akceptowalną praktykę University of Michigan Law School, polegającą na uwzględnieniu w procesie rekrutacji, wśród wielu innych czynników, także rasy wnioskodawcy. Sędzia S. Day O'Connor, przygotowując uzasadnienie w imieniu większości, argumentowała, że „autonomia edukacji”, a także „nieodparte zainteresowanie uczelni różno-

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ T. Leas, *Higher Education, the Courts and the 'Doctrine' of Academic Abstention*, “Journal of Law and Education” 1991, vol. 20(2), s. 135 i n.; D.L. Dagley, C.A. Veir, *Subverting the Academic Abstention Doctrine in Teacher Evaluation: How School Reform Legislation Defeats Itself*, “Brigham Young University Education and Law Journal” 2002, no. 1, s. 1–3.

¹⁶ W.P. Marshall, *Abstention, Separation of Powers, and Recasting the Meaning of Judicial Restraint*, “Northwestern University School” 2013, vol. 107(2), s. 882. Wywodzi się ona z doktryny absencji stosowanej przez sądy federalne, które powstrzymują się od wydania decyzji lub opóźniają wydanie takiej decyzji w odniesieniu do stanów lub prawa stanowego do czasu, kiedy sprawa będzie rozstrzygnięta przez sądy stanowe.

¹⁷ *Wynne v. Tufts U. Sch. of Med.*, 932 F.2d 19 (1st Cir.), 1991. Zob. przegląd wszystkich spraw sądowych dotyczących doktryny absencji w: R.B. Sandler, *Academic Abstention in the USA – List of Casusy*, 25 April 2011, www.rbs2.com/AcadAbst2.pdf [dostęp: 10.01.2021]. Na temat doktryny absencji akademickiej zob. T. Leas, *Evolution of the Doctrine of Academic Abstention in American Jurisprudence*, Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, Chicago, 6 April 1991, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED330280.pdf> [dostęp: 10.01.2021].

¹⁸ *Board of Curators, Univ. of Missouri v. Horowitz*, 435 U.S. 78 (1978).

¹⁹ M. Hutter, *Conflict Resolution and Litigation Rising in Higher Education: What Gives?*, November 2000, www.mediate.com/articles/hutter.cfm [dostęp: 10.01.2021]; A. Keshner, *At least 100 lawsuits have been filed by students seeking college refunds – and they open some thorny questions*, 22 May 2020, www.marketwatch.com/story/unprecedented-lawsuits-from-students-suing-colleges-amid-the-coronavirus-outbreak-raise-3-thorny-questions-for-higher-education-2020-05-21 [dostęp: 10.01.2021]. Pozwy dotyczące zwrotu czesnego w związku z obniżeniem jakości kształcenia z powodu pandemii zaczynają obecnie wpływać do sądów. Wciąż nie wiadomo, czy sądy będą rozpatrywać te spory, gdyż jak dotąd niechętnie wkraczały w sferę decyzji uniwersyteckich. Zob. W.C. Warters, *The History of Campus Mediation Systems: Research and Practice*, “Georgia State University College of Law Reading Room” 1999, s. 9.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

rodnością studentów” stanowi wystarczającą przeciwwagę dla zwykłego zakazu wykorzystywania rasy w celu dystrybucji wynagradzania przez instytucje publiczne²⁰.

2.3. Wstrzymywanie się od orzekania przez sądy w Polsce

Dla porównania analiza orzeczeń sądów w Polsce, rzadko orzekających w sprawach, w których stroną jest uczelnia wyższa, ilustrują respektowanie autonomii akademickiej i zasadę powściągliwej ingerencji sądów w sprawy, które wchodzą w zakres autonomii uczelni. Takie sprawy dotyczyły np. organizacji wyborów na uczelni²¹, kandydatury na nowe stanowiska na uczelni²², a także przeprowadzania egzaminów i oceny akademickiej²³.

W jednej ze spraw powód, który był kandydatem na rektora politechniki, zażądał ustalenia, że zostało naruszone jego prawo do traktowania godnego i zgodnego z prawem. Powód twierdził, że obecny rektor wykorzystał pełnioną przez siebie funkcję w celu zapewnienia sobie korzystniejszej pozycji w wyborach na funkcję rektora, naruszając przy tym obowiązujące przepisy. Sąd Apelacyjny w Szczecinie w wyroku z dnia 15 maja 2018 r. (III APa 25/17) nie zaingerował w proces wyborczy na uczelni i orzekł, że organizacja wyborów na uczelni wchodzi w zakres autonomii uczelni zagwarantowanej przez Konstytucję.

W innej sprawie powódka złożyła pozew przeciwko uczelni, w którym zarzuciła, że uczelnia niesłusznie nie przedstawiła jej kandydatury na stanowisko profesora nadzwyczajnego, gdyż powódka nie złożyła wymaganych przez uczelnię dokumentów, w wyniku czego uczelnia nie uwzględniła jej kandydatury. Sąd Apelacyjny uchylił wyrok Sądu Okręgowego przyznający jej rację, a jedną z podstaw orzeczenia Sądu Apelacyjnego było to, że stawianie wymogów dotyczących kandydatur na nowe stanowiska leży w granicach autonomii uczelni. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 10 maja 2012 r. (II PK 199/11) nie podzielił zapatrywania Sądu Apelacyjnego i stwierdził, że w jego ocenie strona pozwana była uprawniona do postawienia wnioskodawczyni wymogów określonych w przepisach ustawowych i statucie oraz w granicach przyznanej jej autonomii nie ma obowiązku od nich odstąpić, nawet jeśli jest to prawnie dopuszczalne.

W kolejnej sprawie sąd zajmował się kwestią właściwości sądów administracyjnych w odniesieniu do skargi wniesionej na pismo rektora uczelni wyższej, informujące skarżącego studenta o braku stwierdzenia nieprawidłowości w przebiegu egzaminu poprawkowego oraz wskazujące, że uzyskana przez niego liczba punktów była niewystarczająca do zaliczenia. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Gliwicach w postanowieniu z dnia 11 marca 2019 r. (IV SA/GI 129/19) odrzucił skargę i uzasadnił decyzję w ten sposób, że dotyczy ona sprawy związanej z autonomią uczelni, która nie mieści się w kognicji sądów administracyjnych.

W jednej ze spraw sąd określił jednak granice autonomii uczelni, orzekając, że jest ona wyznaczona przez ustawę i uczelnia nie może wprowadzać wymogów dla studentów,

²⁰ S. Fish, *The Rise and Fall of Academic Abstention*, “New York Times” 2009 (12 October), <https://opinionator.blogs.nytimes.com/2009/10/12/the-rise-and-fall-of-academic-abstinence> [dostęp: 10.01.2021].

²¹ Wyrok SA w Szczecinie z dnia 15 maja 2018 r., III APa 25/17, LEX nr 2531861.

²² Wyrok SN z dnia 10 maja 2012 r., II PK 199/11, LEX nr 1226834.

²³ Postanowienie WSA w Gliwicach z dnia 11 marca 2019 r., IV SA/GI 129/19.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

które nie są przewidziane w ustawie²⁴. Taką zasadą kierował się sąd w sprawie dotyczącej tego, że uczelnia wprowadziła nieprzewidziane przez ustawę wymogi warunkujące przyjęcie na uczelnię. Sąd wskazał, że autonomia uczelni nie oznacza całkowitej dowolności w kształtowaniu przez uczelnię praw i obowiązków osób ubiegających się o przyjęcie na studia wyższe. Uczelnia jest autonomiczna w swoich działaniach, ale na zasadach określonych w ustawie. Uczelnia nie może wprowadzać w przepisach wewnętrznych przesłanek nieprzewidzianych w ustawie, regulujących przyczyny odmowy przyjęcia na studia.

3. Rozstrzyganie konfliktów na uczelniach wyższych w procedurach wewnętrznych – instytucja wizytatora (*visitor*)

W przeciwieństwie do Stanów Zjednoczonych, gdzie odejście w ostatnich latach od doktryny *in loco parentis* oraz częściowo od doktryny *judicial deference* skutkuje między innymi wnoszeniem wielu pozwołów do sądów, istnieją przykłady takich uniwersytetów, a nawet krajów, w których jeszcze do niedawna studenci jedynie sporadycznie wnosili sprawy do sądów przeciwko uczelniom, na których studiowali, szczególnie w sprawach dotyczących oceny akademickiej. Przyczyny takiego stanu rzeczy są różnorodne, a składają się na nie: tradycyjnie stosunkowo niewielka ingerencja uniwersytetów w życie prywatne i zachowania studentów poza kampusem; traktowanie uniwersytetu jako wspólnoty; przekonanie o tym, że skoro edukacja jest darmowa, to studenci nie mają prawa stawiać zbyt wysokich wymagań uczelniom; konsekwentne powstrzymywanie się sądów od ingerencji w sprawy akademickie. Ponadto ważną przyczyną takiego stanu rzeczy jest tradycja rozwiązywania sporów akademickich w ramach uczelnianych struktur wewnętrznych, których tworzenie i zastosowanie było także wyrazem autonomii uniwersytetów.

W Anglii na uniwersytetach Oxford i Cambridge, a za ich przykładem w Irlandii, Kanadzie, Australii i Nowej Zelandii, rozwinęła się instytucja wizytatora (*visitor*), który zajmował się tradycyjnie rozwiązywaniem sporów na uczelniach. Był on neutralną osobą trzecią, pochodzącą spoza struktur uniwersyteckich i rozstrzygającą spory zamiast sądów²⁵. Wizytator już w wiekach średnich był w Anglii zewnętrznym nadzorcą autonomicznych instytucji, w tym uniwersytetów, szpitali, kościołów i szkół, najczęściej mianowany z ramienia Kościoła lub innej instytucji charytatywnej. Miał on wyłączne prawo do rozstrzygania wszystkich wewnętrznych sporów na uniwersytetach z udziałem kadry akademickiej i studentów²⁶. Jego prawo wywodziło się stąd, że powoływał go założyciel uczelni, który tworzył jej statut i regulamin, a wizytator wyznaczony przez założyciela miał prawo do interpretacji statutu uczelni oraz do rozwiązywania sporów bez zewnętrznej ingerencji sądów. Wizytator mógł również kontrolować uczelnię wyższą jako osoba z zewnątrz oraz sprawdzać, czy przestrzega ona ustalonych zasad. W wielu instytucjach, takich jak szpitale czy kościoły, rola wizytatora miała charakter ceremonialny, chociaż mógł być też poproszony o udzielenie porady przez instytucję nadzorowaną. Natomiast na uczelniach wizytator pełnił bardzo realną funkcję, zajmował się bowiem – w zastępstwie sądów – rozstrzyganiem sporów powstałych między instytucją

²⁴ Zob. wyrok NSA z dnia 19 października 2016 r., I OSK 302/163.

²⁵ F.N. Dutile, *Law, Governance, and Academic and Disciplinary Decisions in Australian Universities: An American Perspective*, "Arizona Journal of International and Comparative Law" 1996, vol. 13(69), s. 42.

²⁶ *Ibidem*.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

a jej członkami. Niezależnie od doktryny *in loco parentis*, także z faktu rozstrzygnięcia sporów przez wizytatora, respektowano tradycję ograniczonych kompetencji sądów do ingerencji w spory akademickie.

W Anglii kompetencja wizytatora do rozstrzygnięcia sporów uniwersyteckich została potwierdzona w wielu sprawach sądowych, począwszy od *Philips v. Bury* z 1694 r. Ponadto w sprawie *Farma v. HRH Duke of Kent* ustanowiono regułę, że wizytatorzy nie są zobowiązani do przyjęcia określonej formy postępowania, a ich decyzje są ostateczne. Tym samym potwierdzono ich szeroką jurysdykcję zarówno do rozstrzygnięcia sporów akademickich, jak i wyboru stosowanych procedur²⁷. Obecnie w Anglii i Walii spory akademickie są rozstrzygane przez Office of the Independent Adjudicator (OIA), który powstał w 2004 r. na szczeblu centralnym, aby załatwiać zażalenia i rozstrzygać spory wnoszone przez studentów ze wszystkich uniwersytetów w Anglii i Walii. OIA zastąpił historyczną instytucję wizytatora działającego na tych uczelniach, w efekcie wciąż do sądów sprawy przeciwko uczelniom trafiają bardzo rzadko.

W Szkocji jeszcze do niedawna liczba spraw wnoszonych do sądów przez studentów ze wszystkich szkockich uniwersytetów nie przekraczała kilku rocznie. W tej sytuacji uniwersytety te nawet nie zatrudniały prawników w pełnym wymiarze²⁸. F.N. Dutile podaje wiele przyczyn, dla których na szkockich uniwersytetach ingerencja sądów jest niewielka. Przede wszystkim uniwersytety nie wkraczają w „moralną sferę życia studentów” oraz w ich zachowania poza kampusem²⁹. Z tego powodu spraw opartych na niewłaściwych zachowaniach z moralnego punktu widzenia jest niewiele. Ponadto na szkockich uniwersytetach istnieje silna tradycja rozwiązywania wszelkich sporów w ramach wewnętrznych procedur, np. w ramach *university court* czy *rectorial court*, chociaż nie została tu przyjęta angielska instytucja wizytatora (*visitor*)³⁰. Dodatkowo ważnymi czynnikami są kultura i przekonanie studentów, że skoro edukacja jest darmowa, to nie powinni występować przeciwko uniwersytetom, tylko przyjmować to, co jest im dane³¹.

²⁷ Wyłączna jurysdykcja wizytatorów, a nie sądów, w zakresie dokonywania takich wewnętrznych ustaleń została ustanowiona przez niezmienną linię orzecniczą w następujących sprawach: *Philips v. Bury* (1694); *Shower PC* 35, (1694) 1 ER 24, [1694] EngR 11 (1 January 1694); *Bracken v. Visitors of the College of William & Mary*, 3 Call (7 Va) 573 (1790); *Thomas v. University of Bradford*, [1987] AC 795 (HL); *R v. Visitor of the University of Hull, ex p Page* [1993], AC 682, [1992] UKHL 12 (3 December 1992); *R (Varma) v. HRH Duke of Kent*, [2004] EWHC 1705 (Admin) (16 July 2004). Zob. E. O'Dell, *Judicial review and exclusive jurisdiction of Visitors*, 9 June 2015, www.cearta.ie/2015/06/judicial-review-and-the-exclusive-jurisdiction-of-university-visitors [dostęp: 10.01.2021]. Ponadto instytucja ta funkcjonuje w Irlandii, Australii i Kanadzie. Na przykład w Irlandii wizytatorzy zajmują się odwołaniami od wewnętrznych decyzji. W takich wypadkach rozpatrują sprawę od początku i formułują własną opinię (zob. *R v. Visitors to the Inns of Court, ex p Calder & Persaud* [1994]; QB 1, [1993] 2 All ER 876).

²⁸ F.N. Dutile, *Law and Governance Affecting the Resolution of Academic and Disciplinary Disputes at Scottish Universities: An American Perspective*, "Arizona Journal of International and Comparative Law" 1997, vol. 14(1), s. 38. Jak podaje autor, od 1950 r. tylko siedem spraw związanych ze studentami i postępowaniami dyscyplinarnymi wniesiono do sądów, a jedynie w czterech sprawach studenci nie zgodzili się z decyzją administracji uniwersyteckiej. Ponadto autor przytacza statystyki z Uniwersytetu Aberdeen w Szkocji, gdzie tylko jedna sprawa cywilna w ostatnim czasie została wniesiona do sądu. Na uniwersytetach w Edynburgu i Glasgow w zasadzie nie ma żadnej sprawy wniesionej przez studenta przeciwko uczelni.

²⁹ *Ibidem*, s. 48.

³⁰ *Ibidem*, s. 57.

³¹ *Ibidem*, s. 59.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Z podobnych przyczyn w Australii studenci wnoszą sprawy do sądów niezwykle rzadko. Na przykład w ciągu całej dekady pod koniec XX w. do sądów trafiło tylko pięć spraw ze wszystkich australijskich uczelni³². Podobnie jak w wielu krajach ta sytuacja wynika z wielu czynników, takich jak: wykorzystywanie procesów wewnętrznych do rozwiązywania sporów, skłonności do załatwiania spraw wewnątrz społeczności, poszanowanie przez judykaturę decyzji uczelni czy też traktowanie uczelni jako wspólnoty³³. Na uczelniach australijskich szczególną rolę odgrywali wizytatorzy, których jurysdykcja do rozstrzygnięcia sporów była w zasadzie wyłączna i mogli oni orzekać w każdej sprawie dotyczącej uczelni, włącznie z orzeczeniem odszkodowania czy zwrotem kosztów³⁴. Wizytatorzy zastępowali niemal całkowicie sądy, z tym że mieli oni obowiązek działać „zgodnie ze swoim historycznym mandatem i równoważyć interesy jednostki z dobrem uniwersytetu”³⁵. Od końca lat 80. ich działalność została ograniczona; z zakresu orzekania zostały wyłączone np. sprawy dotyczące stosunków kontraktowych. Choć na niektórych uczelniach wciąż odgrywają ważną rolę w zakresie rozwiązywania sporów i wydawania wiążących decyzji, to jest ona obecnie bardziej problematyczna. Co więcej, ich funkcje częściowo przejął ombudsman akademicki³⁶.

W Irlandii na podstawie University Act z 1997 r. wizytator jest powoływany przez uczelnię wyższą, a jeśli ta go nie powoła, to wtedy jest powoływany przez właściwego ministra spośród sędziów sądów okręgowych lub sędziów Sądu Najwyższego w stanie spoczynku. Ponadto, zgodnie z art. 20 tej ustawy, minister właściwy może – jeśli uważa, że działania uniwersytetu są sprzeczne z prawem – zażądać, aby wizytator wyjaśnił sprawę, ma on bowiem uprawnienia do przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego oraz może żądać od uniwersytetu wyjaśnień i przedstawienia dokumentów, a także składa raporty do ministra³⁷.

Z kolei na uniwersytetach kanadyjskich wizytatorzy zajmują się sprawami dyscyplinarnymi. Sądy kanadyjskie nadal respektują wyłączną jurysdykcję wizytatorów do rozstrzygnięcia sporów akademickich, jeśli w rozwiązaniu lub rozstrzygnięciu tych sporów została zapewniona właściwa i prawidłowa procedura. Na przykład do wizytatora mogą być wnoszone przez studentów sprawy dotyczące ich ocen. Sądy nie ingerują w te decyzje, a jedynie badają kwestię zapewnienia odpowiedniej procedury³⁸. W ostatnich latach studenci kanadyjscy zaczęli wносить sprawy do sądów, biorąc za podstawę pozwów niewykonanie lub nienależyte

³² *Ibidem*, s. 99.

³³ *Ibidem*, s. 116.

³⁴ *Ibidem*, s. 82.

³⁵ R.J. Sadler, *The University Visitor: Visitorial Precedent and Procedure in Australia*, “University of Tasmania Law Review” 1981, vol. 7(2–3), s. 19. Wizytatorzy, zgodnie ze swoim historycznym mandatem, próbowali zrównoważyć interesy jednostki z dobrem uniwersytetu.

³⁶ F.N. Dutile, *Law, Governance and Academic and Disciplinary Decisions...*, s. 80. Na przykład wizytator na Uniwersytecie Tasmańskim ma bardzo szerokie prerogatywy i pełną decyzyjność oraz „według własnego uznania wykonuje wszelkie czynności związane z tym urzędem”.

³⁷ University Act, 1997, www.irishstatutebook.ie/eli/1997/act/24/enacted/en/html [dostęp: 10.01.2021].

³⁸ C.B. Lewis, *Procedural Fairness and University Students: England and Canada Compared*, “Dalhousie Law Journal” 1985, vol. 9(2). W jednej z najczęściej cytowanych spraw, czyli *McKinney v. University of Guelph*, [1990] 3 S.C.R. 229, kanadyjski Sąd Najwyższy stwierdził: „Uniwersytety są prawnie autonomiczne. Nie są organami rządowymi, mimo że ich zakres działania jest ograniczony ustawami i zależnością od funduszy rządowych. Każdy ma swój własny organ zarządzający, zarządza własnymi sprawami, dysponuje środkami finansowymi i realizuje własne cele w ramach ograniczeń ustawowych. Każdy z nich decyduje w sprawie zatrudnienia wykładowców. Rząd nie ma prawnej możliwości kontrolowania uczelni wyższych. Ich autonomia jest w pełni wspierana przez ich tradycyjną pozycję w społeczeństwie”.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

wykonanie umów. Sądy konsekwentnie jednak orzekają, że wstrzymują się od sądowej ingerencji do decydowania we wszelkich „sprawach akademickich”, a rozpatrzenie sprawy przez sąd nie dotyczy tego, czy ta decyzja była uzasadniona czy nie, tylko czy zastosowana procedura była właściwa³⁹. Na współczesnych uniwersytetach kanadyjskich odchodzi się od zasady wyłącznej jurysdykcji wizytatora do rozwiązywania sporów uczelnianych z tego względu, że są oni obecnie często powoływani przez same uniwersytety, w związku z czym kontrola zewnętrzna jest konieczna.

4. Zmiana relacji między uniwersytetem a członkami społeczności akademickiej

Jak wskazano w pierwszej części niniejszego opracowania, przez długi okres, bo aż do połowy XX w., uczelnie opierały swoje relacje z członkami społeczności akademickiej, głównie ze studentami, na władzy i autorytecie (*power-based approach*), a podejście to wynikało między innymi z zastosowania doktryny *in loco parentis*. Na współczesnych uniwersytetach nastąpiła zmiana relacji pomiędzy uniwersytetami a studentami⁴⁰. Najpierw, po gwałtownych protestach w 1968 r., wprowadzono procedury skargowe i dyscyplinarne na uczelniach wyższych, a stosunki z członkami społeczności zaczęły się opierać na prawach im przyśługujących. W wyniku tych zmian uniwersytety przestały w latach 70. działać *in loco parentis* w odniesieniu do studentów, a relacje zaczęły być zbliżone do tych pomiędzy konsumentami a dostawcami usług. W związku z tym niezadowolony student zaczął być bardziej skłonny do tego, aby wystąpić na drogę formalną przeciwko swojej uczelni⁴¹. Po wielu dekadach stosowania doktryny *in loco parentis*, która w znacznym stopniu ograniczała prawa studentów oraz ich możliwości do pozywania *Alma Mater*, przyszła era, w której studenci stali się nie tylko konsumentami, lecz także podmiotami prawa konstytucyjnego, co ograniczyło w znacznym stopniu możliwość ingerencji uczelni w ich prawa i w konsekwencji zwiększyło rolę sądów w przypadku naruszania przez uczelnie praw konstytucyjnych, dotyczących między innymi dyskryminacji, wolności słowa, prawa do zgromadzeń czy też prawa do sprawiedliwego procesu⁴².

Wzrost liczby pozwów przeciwko uczelniom wyższym, które wcześniej w ogóle nie były możliwe, szczególnie w Stanach Zjednoczonych, spowodowany był pierwotnie aktywizmem studentów w latach 70., wzrostem świadomości o ich prawach konstytucyjnych, przyznaniem praw mniejszościom oraz równouprawnieniem kobiet i mężczyzn, a w konsekwencji zmianą relacji z uniwersytetem z *power-based* na *right-based*⁴³. To zjawisko było określane

³⁹ Przykładem może być obrażenie studenta przez nauczyciela akademickiego, które sąd uznał za nienależące do „spraw akademickich”. W takich sprawach sąd może rozstrzygnąć powództwo cywilne i nie wstrzymuje się od wydania decyzji. Zob. A. Sain, *Court of Queen’s Bench Clarifies Law on Academic Disputes in Al-Bakkal V. De Vries*, 2016 MBQB 45, 25 January 2017, www.tdsaw.com/resource/court-of-queens-bench-clarifies-law-on-academic-disputes-in-al-bakkal-v-de-vries-2016-mbqb-45 [dostęp: 10.01.2021]; C.B. Lewis, *op. cit.*

⁴⁰ W.L. Ury, J.M. Brett, S.B. Goldberg, *Getting Disputes Resolved: The Strategic Use of Interests, Rights, and Power to Resolve Disputes*, San Francisco 1993, s. 8–19.

⁴¹ K.B. Malear, *The Contractual Relationship Between Student and Institution: Disciplinary, Academic, and Consumer Contexts*, „Journal of College and University Law” 2003, vol. 30(175), s. 175.

⁴² R.D. Bickel, P.F. Lake, *The Rights and Responsibilities of the Modern University: Who Assumes the Risk of College Live*, Durham 1999, s. 105.

⁴³ A. Gajda, *The Trials of Academe: The New Era of Campus Litigation*, Cambridge–London 2009, s. 53 i n.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

jako *due process explosion*⁴⁴. Zmiany te oraz stosowanie właściwych procedur dały studentom możliwość sprawdzania i korygowania działalności uniwersytetów poprzez wnoszenie spraw do sądów⁴⁵. W ostatnich dekadach zmiana relacji pomiędzy uniwersytetami a studentami na te przypominające relacje typu konsument – dostawca usług powoduje, że studenci niezadowoleni z decyzji administracji uniwersyteckiej odwołują się do sądów. Według osób badających te relacje podejście to zmienia się wraz z wprowadzeniem czesnego lub jego podwyższeniem, a studenci coraz częściej stawiają wymagania uczelniom wyższym do zapewnienia dobrej jakości edukacji⁴⁶. Postrzeganie stosunków z uniwersytetami jako relacji kontraktowych prowadzi do tego, że studenci uważają się za konsumentów usług edukacyjnych. Takie podejście powoduje wzrost oczekiwań w stosunku do uniwersytetów i w konsekwencji wnoszenie spraw do sądów. Co więcej, takie tendencje są wzmacniane przez dużą rywalizację na rynku pracy⁴⁷. Komentując wzrost liczby spraw przeciwko uniwersytetom, R. Ryor zauważył, że era „kolegialności” na uczelniach zamieniła się w erę „odpowiedzialności”⁴⁸.

Pomimo tego, że sądy kontynuują ostrożne ingerowanie w decyzje akademickie, dotyczące w szczególności „spraw akademickich”, to jednak coraz częściej podejmują decyzje w sprawach, w których są one sprzeczne z konstytucją i wykraczają poza sprawy dotyczące oceny akademickiej. W ostatnich kilku dekadach w niektórych krajach można zauważyć wzrost liczby pozwów przeciwko uniwersytetom, które aby przeciwdziałać temu trendowi, zaczęły coraz częściej stosować alternatywne metody rozwiązywania sporów⁴⁹. Ze względu na fakt, że studenci są bardziej świadomi swoich praw i chcą je egzekwować, można przypuszczać, iż liczba sporów z udziałem zarówno studentów, jak i pracowników będzie wzrastać, dlatego alternatywne metody rozwiązywania sporów, których celem jest nie tylko rozwiązywanie sporów na wczesnym etapie, lecz także zapobieganie konfliktom i ich eskalacji, znalazły się w polu zainteresowania uczelni wyższych jako alternatywa dla procedur formalnych. Kierunek ten w konsekwencji spowodował kolejną zmianę relacji pomiędzy uniwersytetami a członkami społeczności akademickiej – na te oparte na interesach (*interest-based approach*).

OMBUDSMAN/RZECZNIK AKADEMICKI

1. Powstanie instytucji ombudsmana

Instytucja ombudsmana rozwinęła się pierwotnie w krajach skandynawskich. Po raz pierwszy została ustanowiona w szwedzkiej konstytucji z 1809 r. Chociaż początkowo jego rola, polegająca na kontrolowaniu administracji, była zorientowana na „nadzorowanie prze-

⁴⁴ W.C. Warters, *The History of Campus Mediation Systems...*, s. 9.

⁴⁵ E. Gmurzyńska, *op. cit.*, s. 72.

⁴⁶ F.N. Dutile, *Law, Governance, and Academic and Disciplinary Decisions...*, s. 40.

⁴⁷ Jak zauważa W.C. Warters (*The History of Campus Mediation Systems...*, s. 9), zarówno zwiększenie liczby pozwów przeciwko uniwersytetom, jak i powszechnie oferowane studentom na kampusie usługi prawnicze czy wprowadzenie ubezpieczenia dla pracowników naukowych świadczą o zmianie myślenia o uczelniach wyższych.

⁴⁸ R. Ryor, *Who Killed Collegiality*, „Change: The Magazine of Higher Learning” 1978, vol. 10(6).

⁴⁹ C.W. Burnett, W.L. Matthews Jr, *The Legalistic Culture in American Higher Education*, „College and University” 1982, vol. 57, s. 197–207.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

strzegania ustaw i innych przepisów” i miał on prowadzić dochodzenia w sprawie oskarżeń składanych na osoby zajmujące stanowiska oficjalne i urzędy, to wraz z rozwojem tego urzędu miał coraz mniej uprawnień do prowadzenia dochodzenia, a stał się „obrońcą obywateli”⁵⁰. Instytucja ta zaczęła być wykorzystywana najpierw w pozostałych krajach skandynawskich, a następnie w innych krajach europejskich, począwszy od drugiej połowy XX w.⁵¹ Instytucja ombudsmana, który określany jest często jako rzecznik praw obywatelskich (*human rights defensor*), istnieje obecnie w ponad 110 państwach na różnych kontynentach. W Europie nie utworzono jej dotąd tylko na Białorusi. W ramach Unii Europejskiej funkcjonuje również ombudsman europejski, który w polskich tłumaczeniach najczęściej nosi nazwę Rzecznika Praw Obywatelskich Unii Europejskiej⁵².

Urząd rzecznika praw obywatelskich cechuje samodzielność. Jest to organ wyraźnie oddzielony od administracji i sądownictwa, a z parlamentem powiązany poprzez sposób powoływania na to stanowisko. Ponadto parlament pełni kontrolną funkcję nad tą instytucją. Instytucja ombudsmana rozumiana w kontekście ochrony praw człowieka, która najpierw rozwinęła się w Europie, a następnie w innych krajach, takich jak Kanada czy Australia, nie znalazła należnego miejsca w Stanach Zjednoczonych, z wyjątkiem pięciu stanów⁵³. Choć instytucja klasycznego ombudsmana parlamentarnego nie jest przedmiotem niniejszego opracowania, warto zauważyć jego istotną rolę w rozwiązywaniu sporów akademickich w niektórych krajach. Krajowi lub regionalni rzecznicy praw obywatelskich zajmują się różnymi sprawami związanymi z ochroną praw obywatelskich i praw człowieka, w tym – jeśli uznają je za szczególnie ważne – rozpatrywaniem spraw uniwersyteckich jako „ostatnia instancja”, szczególnie wtedy kiedy rozwiązanie zaproponowane przez uniwersytet nie jest satysfakcjonujące dla wnoszącego skargę⁵⁴. Takie działania podejmują między innymi rzecznicy praw obywatelskich w Irlandii, Szkocji, Szwecji, Polsce, Australii oraz na Malcie⁵⁵.

W Polsce Rzecznik Praw Obywatelskich w ostatnich latach aktywnie angażował się w sprawy uniwersyteckie. Były to często działania podejmowane z urzędu w stosunku do organów administracji państwowej w zakresie interpretacji ustaw lub innych przepisów dotyczących uczelni wyższych, ale także interwencje będące konsekwencją złożenia zażaleń i skarg przez studentów lub pracowników uniwersytetów, zwłaszcza gdy wcześniejsze działania uniwersytetu nie były skuteczne lub satysfakcjonujące⁵⁶. W wyniku jednej ze spraw,

⁵⁰ Ch.L. Howard, *The Organizational Ombudsman. Origins, Roles, and Operations: A Legal Guide*, Chicago 2010, s. 4.

⁵¹ *Ibidem*, s. 4–10.

⁵² *Historia Ombudsmana na świecie*, www.rpo.gov.pl/pl/content/historia-ombudsmana-na-swiecie [dostęp: 10.01.2020].

⁵³ L.D. Mankin, *The Role of the Ombudsman in Higher Education*, “Dispute Resolution Journal” 1996, vol. 51(46), s. 48.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 25.

⁵⁵ Podobnie w Kanadzie, gdzie nie ma ombudsmana na szczeblu federalnym. Sprawami obywatelskimi zajmują się rzecznicy powołani w niektórych prowincjach. Część z nich rozpatruje także sprawy związane z zażaleniami na uniwersytety. Jednak nie wszystkie prowincje powołują rzeczników praw obywatelskich (zob. *ibidem*, s. 27). Rzecznicy praw obywatelskich nie zawsze zajmują się sprawami uczelnianymi. Na przykład w Ontario sprawy te zostały powierzone Canadian Provincial Ombudsman dopiero w 2006 r.

⁵⁶ Przykładem tych działań może być podjęcie przez Rzecznika Praw Obywatelskich (RPO) w czerwcu 2020 r. sprawy przemocy werbalnej i fizycznej oraz zachowań dyskryminacyjnych, a także molestowania ze strony niektórych pracowników Śląskiego Uniwersytetu Medycznego. W wyniku interwencji RPO: złożono zawiadomienia do prokuratury w pięciu sprawach; polecono Rzecznikowi Dyscyplinarnemu ds. Nauczycieli Akademic-

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

w której interweniował Rzecznik Praw Obywatelskich, Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego zarekomendował wszystkim rektorom powołanie w każdej uczelni w Polsce rzecznika akademickiego, który wspierałby studentów i pracowników w rozwiązywaniu konfliktów i dbałby o zapewnienie zasady równego traktowania⁵⁷. Rzecznik praw obywatelskich odgrywa ważną rolę w rozwiązywaniu istotnych problemów i konfliktów akademickich. Ze względu na to, że jego rola wykracza daleko poza spory akademickie, instytucja ta nie została uwzględniona w poniższej klasyfikacji, która dotyczy rzeczników akademickich zajmujących się wyłącznie problematyką akademicką.

2. Definicja i charakter instytucji ombudsmana akademickiego

Istnieją trzy rodzaje instytucji ombudsmanów, chociaż wszystkie mają korzenie w tzw. klasycznej instytucji ombudsmana, określanej często jako rzecznik praw obywatelskich. „Klasyczny ombudsman”, zwykle powoływany przez organ ustawodawczy do reprezentowania ogółu obywateli w sprawach związanych z działaniem lub zaniechaniem podmiotów władzy publicznej, najczęściej upoważniony jest do prowadzenia formalnego badania, czy doszło do naruszeń⁵⁸. Rzecznik praw określonej grupy osób działa na ich rzecz i reprezentuje tę grupę tak, jak np. rzecznik praw pacjentów (*advocate ombudsman*)⁵⁹. Instytucja klasycznego ombudsmana stała się wzorcem do wypracowania formuły tzw. ombudsmana organizacyjnego, określanego także jako ombudsman instytucjonalny, który stał się popularny w korporacjach, agencjach rządowych oraz na wyższych uczelniach w wielu krajach w latach 60. i 70. XX w.

Jak zauważa C. Steiber, istnieje duże podobieństwo pomiędzy klasycznym modelem ombudsmana a ombudsmanem organizacyjnym zajmującym się sprawami akademickimi.

kich wszczęcie postępowań wyjaśniających wobec siedmiu nauczycieli akademickich w trybie art. 275 i n. ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce oraz sześć kolejnych spraw zostało przekazanych Rzecznikowi Dyscyplinarnemu ds. Nauczycieli Akademickich; dokonano zmian w zakresie kierowania jednostkami organizacyjnymi, związanych z przekazaniem powierzenia obowiązków innej osobie niż dotychczas sprawująca funkcję lub powierzenia nadzoru dziekana nad jednostkami; unieważniono pięć konkursów na funkcję kierownika jednostek organizacyjnych. Inne przykłady skarg, w których RPO podjął ostatnio działania i interwencje na uczelniach, to: skarga na działania Rektora Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, który nakazał niezwłoczne opuszczenie domów studenckich przez studentów i gości uczelni ze względu na pandemię – taki nakaz wzbudził wątpliwości RPO z punktu widzenia poszanowania praw i wolności studentów, gdyż dla wielu akademik jest podstawowym miejscem zamieszkania, a nagły nakaz jego opuszczenia, bez zachowania terminu przejściowego, może w istotny sposób wpływać na ich sytuację życiową; skarga studentów Lotniczej Akademii Wojskowej w Dęblinie dotycząca dyskryminacji w dostępie do oferty edukacyjnej – jak wskazuje RPO, kwalifikowanie na praktyczne szkolenie lotnicze jest zróżnicowane w zależności od tego, czy studenta przyjęto w wyniku pierwszej czy też kolejnej rekrutacji, tymczasem o rekrutacji na takie specjalistyczne szkolenie powinny decydować względy merytoryczne, takie jak średnia ocen i doświadczenie lotnicze. Zob. *Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnościami: analiza i zalecenia*, Warszawa 2015, www.rpo.gov.pl/sites/default/files/BIULETYN_RZECZNIKA_PRAW_OBYWATELSKICH_2015_nr_5.pdf [dostęp: 10.01.2021]; Rzecznik Praw Obywatelskich, www.rpo.gov.pl/pl/raport_1/1001 [dostęp: 10.01.2021].

⁵⁷ Według Ministra zadaniem rzeczników akademickich byłoby wspieranie studentów i pracowników uczelni w rozwiązywaniu konfliktów w sytuacjach budzących wątpliwości oraz dbanie o zapewnienie równego traktowania i poszanowania wszystkich członków wspólnoty akademickiej. Minister określił zadania ombudsmana jako działalność na rzecz społeczności uczelni, mediatora oraz męża zaufania, który swoje działania przy rozwiązywaniu indywidualnych sporów z zakresu mobbingu i dyskryminacji dotyczących uczelni i jej społeczności czy nawet zwykłych interpersonalnych konfliktów opiera na poszanowaniu zasad poufności i bezstronności oraz przede wszystkim niezależności od jednostek organizacyjnych i organów uczelni.

⁵⁸ M. Wesley, *The Compleat Ombuds: A Spectrum of Resolution Services*, “CPER Journal” 2004, no. 166, s. 6.

⁵⁹ *Ibidem*.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Zdaniem tej autorki jest to „osoba ustalająca fakty, facylitator i negocjator”⁶⁰. Z kolei Ch.L. Howard twierdzi, że „adaptacja tej koncepcji na uniwersytetach i w korporacjach w Stanach Zjednoczonych drastycznie przeformułowała sposób, w jaki ombudsman działa w tych organizacjach i spowodowała powstanie nowej odmiany ombudsmana: ombudsmana organizacyjnego”⁶¹. W przeciwieństwie jednak do klasycznego rzecznika praw obywatelskich oraz ombudsmana reprezentującego określoną grupę osób ombudsman organizacyjny najczęściej nie prowadzi formalnego badania, czy doszło do naruszenia ani nie jest rzecznikiem określonej grupy⁶². Jedną z definicji rzecznika organizacyjnego określa go jako „osobę neutralną, wyznaczoną lub zatrudnioną przez organizację w celu ułatwienia nieformalnego rozwiązywania problemów pracowników, menedżerów, studentów i niekiedy klientów zewnętrznych organizacji”⁶³. Instytucja ombudsmana organizacyjnego również jest zaliczana do metod ADR – z jednej strony zapewnia sprawiedliwość proceduralną i realizowanie zasady słuszności i sprawiedliwości, a z drugiej jest ważnym elementem zarządzania konfliktami w organizacji⁶⁴. Ombudsman organizacyjny to osoba neutralna, często zajmująca wysokie stanowisko w hierarchii organizacji, ale nienależąca do jej kierownictwa, a przez to niezależna i bezstronna.

Zainteresowanie oraz praktyczne powoływanie ombudsmanów organizacyjnych w publicznych i prywatnych instytucjach spowodowało zainteresowanie tą koncepcją na uczelniach wyższych⁶⁵. Ombudsman akademicki to ombudsman organizacyjny zajmujący się sprawami szczególnej organizacji oraz społeczności uniwersytetu. Definicje dotyczące ombudsmana akademickiego są dość ogólne ze względu na różnorodny zakres działań i rolę, która może być mu powierzana w zależności od potrzeb uczelni. Uważa się, że rzecznik akademicki to niezależna, bezstronna i neutralna osoba, do której studenci, pracownicy lub osoby z administracji uniwersytetu mogą zwrócić się w sposób formalny, nieformalny i poufny o pomoc w rozpatrywaniu skarg dotyczących uczelni i jej społeczności⁶⁶. Czasami w definicji ombudsmana akademickiego podkreśla się jego rolę w zakresie rozwiązywania sporów oraz wskazuje się, że jest to neutralny lub bezstronny specjalista do spraw rozstrzygania sporów, którego głównym zadaniem jest udzielanie poufnej i nieformalnej pomocy członkom społeczności uniwersyteckiej: studentom, personelowi, wykładowcom⁶⁷. Uwypukla się także nieformalny charakter działań rzecznika oraz możliwość zastosowania zarówno elastycznych, jak i bardziej formalnych procedur, w zależności od problemu i sytuacji oraz zaangażowanych

⁶⁰ C. Steiber, *Variation on a Classical Theme: The Academic Ombudsman in the United States*, [w:] *International Ombudsman Institute Occasional Paper*, no. 38, Edmonton 1987.

⁶¹ Ch.L. Howard, *op. cit.*, s. 4.

⁶² M. Wesley, *op. cit.*, s. 7–8.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Na przykład American Bar Association (ABA) definiuje rzecznika organizacyjnego jako „cenną formę alternatywnego rozwiązywania sporów, obejmującego szeroki zakres kwestii, które w innym przypadku mogłyby nie zostać przedstawione lub rozwiązane ze względu na ograniczenia sporów sądowych, formalnych procesów lub obawy przed odwetem. Rzecznicy, zasadniczo realizując zasady sprawiedliwości proceduralnej, podstawowej uczciwości, odpowiedzialności i słuszności, działają jako ważny element kompleksowego systemu zarządzania konfliktami” (*Ombuds Day*, www.americanbar.org/groups/dispute_resolution/events_cle/ombuds-day [dostęp: 10.01.2021]).

⁶⁵ M. Wesley, *op. cit.*, s. 10.

⁶⁶ F. Bauer, *The Practice of One Ombudsman*, „Negotiation Journal” 2000, vol. 16(1), s. 60 i n.

⁶⁷ www.jefferson.edu/content/dam/university/skmc/faculty/overview/ombudsman.pdf [dostęp: 10.01.2020].

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

stron⁶⁸. Rola ombudsmana akademickiego polega między innymi na „słuchaniu, interpretowaniu przepisów i zwyczajów uniwersyteckich, badaniu możliwych opcji rozwiązania sporu czy też konsultowaniu i przekazywaniu sprawy do innych jednostek”⁶⁹. W klasycznym ujęciu ombudsman nie pełni roli arbitra albo decydenta. Jak podkreśla W.C. Warters, tam gdzie jest to stosowne, ombudsman może pracować ze wszystkimi stronami konfliktu i służyć „nieformalnie jako koncyliator, a w niektórych przypadkach wykonywać też funkcję mediatora”⁷⁰.

Wciąż aktualna jest dyskusja na temat tego, jaki charakter powinna mieć instytucja rzecznika akademickiego, a w szczególności czy podejmuje on decyzje i rozstrzyga spory czy też jego działalność ma charakter zmierzający do zapobiegania sporom i rozwiązywania sporów przy pomocy miękkich narzędzi. Dla niektórych autorów rozstrzygnięcie sporów akademickich przez ombudsmana w drodze wiążących decyzji jest sprzeczne z ideą funkcjonowania tej instytucji na uniwersytetach. Wyrażane są opinie, że ombudsmani nie powinni w ogóle zajmować się wydawaniem wiążących decyzji czy też badaniem faktów, gdyż jest to sprzeczne z ich rolą⁷¹. Ten punkt widzenia jest uzasadniany tym, że instytucja ombudsmana na uniwersytetach stanowiła przeciwwagę dla sformalizowanych mechanizmów i odgórnych decyzji administracji. Ponadto miała zapobiegać arbitralnym decyzjom władz uczelni, które pomijały właściwy i sprawiedliwy proces, oraz zapewniać studentom ochronę ich praw, ale także wpływ na procedury stosowane na uniwersytetach. Na uczelniach jest i tak wiele procedur, w ramach których podejmuje się wiążące decyzje, chociażby w postępowaniach dotyczących skarg i zażaleń czy w postępowaniach dyscyplinarnych. Dlatego wskazane jest zachowanie koncyliacyjnego i miękkiego charakteru mechanizmów stosowanych przez rzeczników akademickich i oparcie ich na szerokich interesach stron jako alternatywie wpisującej się w edukacyjną misję uniwersytetu. Niezależnie od tego, że rzecznik akademicki jest usytuowany w strukturze wewnętrznej uniwersytetu, głównymi zasadami, którymi się posługuje, są niezależność, neutralność i bezstronność. Dzięki temu, że nie ma możliwości stosowania narzędzi wywołujących presję i nacisk oraz nie podejmuje decyzji wiążących, może realizować te zasady. W przypadku stosowania metod o charakterze adjukacyjnym i wiążącym zasadne byłoby pytanie o jego neutralność i niezależność.

To, że ombudsman akademicki nie ma władczych uprawnień, nie oznacza jednak, że pozbawiony jest wpływu na przebieg sprawy czy też na osoby zgłaszające się do niego. Jego autorytet jest legitymizowany nie tyle uprawnieniami władczymi, ile jego doświadczeniem, wiedzą i cechami osobistymi oraz pozycją funkcji, którą piastuje⁷². M.P. Rowe, jedna z pierwszych ombudsmanów uniwersyteckich w Stanach Zjednoczonych na Massachusetts Institute of Technology (MIT), podkreśla brak władczego charakteru decyzji ombudsmana,

⁶⁸ W.C. Warters, *Mediation in Campus Community. Designing and Managing Effective Programs*, San Francisco 2000, s. 10.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ IOA *Standards of Practice*, 2009, www.ombudsassociation.org/assets/docs/IOA_Standards_of_Practice_Oct09.pdf [dostęp: 10.01.2021].

⁷² B.H. Raven, *A power/interaction model of interpersonal influence: French and Raven thirty years later*, „Journal of Social Behavior and Personality” 1992, vol. 7(2), s. 220 i n.; idem, *The Bases of Power and the Power/Interaction Model of Interpersonal Influence*, „Analyses of Social Issues and Public Policy” 2008, vol. 8(1), s. 5 i n.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

który nie może „tworzyć, zmieniać ani pomijać prawa lub zasad panujących w instytucji”⁷³, natomiast jego siła tkwi w przekonywaniu i perswazji⁷⁴. Ombudsman wykonuje wszelkie funkcje związane z przyjmowaniem i załatwianiem zażaleń, z wyjątkiem ustalania faktów, bycia sędzią czy arbitrem⁷⁵. Rolą ombudsmana nie jest także zapewnianie właściwego procesu w rozumieniu postępowania przed sądem. Rzecznik zajmuje się wspieraniem stosowania mechanizmów i narzędzi, które są sprawiedliwe, dostateczne i odpowiednie do sytuacji⁷⁶.

Z badań prowadzonych przez R. Behrensa wynika, że nawet jeśli ombudsmeni akademicy uważają, iż mogą angażować się w podejmowanie decyzji i ustalanie faktów, to według nich nie są to decyzje o charakterze wiążącym⁷⁷. M.P. Rowe jest przeciwna temu, aby ombudsmeni mogli wydawać władcze decyzje czy też badać fakty, jednak zauważa, że na niektórych uniwersytetach – w wyjątkowych wypadkach i wtedy, gdy miękkie narzędzia rozwiązywania konfliktów zawiodły – ombudsmeni wykorzystują bardziej władcze środki⁷⁸. W praktyce można znaleźć przykłady, w których wydawanie decyzji przez ombudsmana jest ważnym elementem rozwiązywania sporów na uczelniach. Dzieje się tak przeważnie w tych krajach, w których wprowadzono scentralizowany model ombudsmana akademickiego, a także tam, gdzie ombudsman powoływany przez parlament otrzymał uprawnienia do rozpatrywania spraw studenckich (np. w Australii, Irlandii czy Szkocji) lub gdzie funkcję rozpatrywania skarg i zażaleń studentów powierzono organom rządowym⁷⁹. Chociaż z przytoczonych badań wynika, że na niektórych uniwersytetach, np. w Hiszpanii i Holandii, wykorzystywane są również postępowania adjukacyjne, w ramach których bada się fakty i wydaje decyzje, to metody adjukacyjne są stosowane z dużą ostrożnością i dopiero wtedy, gdy bardziej nieformalne mechanizmy, jak mediacja czy facylitacja, nie przynoszą efektu⁸⁰.

Formy działania ombudsmana są bardzo zróżnicowane. Dodatkowo istnieją co najmniej dwa główne rodzaje tej instytucji: (1) ombudsman klasyczny, zazwyczaj wybierany przez parlament i określany mianem rzecznika praw obywatelskich, oraz (2) ombudsman organizacyjny, powoływany w organizacjach rządowych, instytucjach publicznych czy korporacjach. Ta różnorodność powoduje niejasności terminologiczne, ponieważ istnieje wiele określeń tej funkcji czy roli ombudsmana. Co więcej, zauważalna jest stosunkowo niska świadomość opinii publicznej na temat tych instytucji. Z tego powodu powstało wiele profesjonalnych organizacji, których celem jest ujednoczenie standardów i zasad pracy rzeczników, wymiana doświadczeń, promocja instytucji na poziomie międzynarodowym i krajowym,

⁷³ M.P. Rowe, *The Ombudsman's Role in a Dispute Resolution System*, "Negotiation Journal" 1991, vol. 7(1), s. 353.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ R. Behrens, *Being an Ombudsman in Higher Education: A Comparative Study*, ENOHE, June 2017, www.enohe.net/wp-content/uploads/2017/06/Being-an-ombudsman.pdf [dostęp: 09.03.2021], s. 25.

⁷⁸ M.P. Rowe, *op. cit.*, s. 354.

⁷⁹ R. Behrens, *op. cit.*, s. 27. Na przykład w Szwecji Swedish Higher Education Authority (UKÄ), który nadzoruje sektor szkolnictwa wyższego, a w szczególności przestrzeganie prawa i procedur przez uniwersytety, zajmuje się również wydawaniem decyzji w sprawach zażaleń studentów i samorządów studenckich. Odwołanie od decyzji UKÄ może być złożone do ombudsmana parlamentarnego. Niezależnie od UKÄ Higher Education Appeals Board w 2015 r. rozstrzygnęła około 1400 spraw. Zob. *Student rights*, <https://english.uka.se/student-rights.html> [dostęp: 10.01.2021].

⁸⁰ R. Behrens, *op. cit.*, s. 27.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

uświadczenie społeczeństwu roli i znaczenia ombudsmenów⁸¹. Niektóre z tych organizacji koncentrują się na współpracy międzynarodowej, np. International Ombudsman Institute (IOI), skupiająca głównie rzeczników praw obywatelskich⁸². Z kolei np. International Ombudsman Association (IOA) jest najbardziej aktywna w Stanach Zjednoczonych, ale zajmuje się też współpracą międzynarodową, a jej aktywność dotyczy przede wszystkim ombudsmenów organizacyjnych, w tym akademickich.

Wiele organizacji ma zasięg krajowy i koncentruje się na promocji i współpracy rzeczników na określonym obszarze. Do największych i najbardziej aktywnych organizacji krajowych należą: Australian and New Zealand Ombudsman Association (ANZOA), Association of Canadian College and University Ombudspersons (ACCUO), British and Irish Ombudsman Association (BIOA). Większość tych organizacji skupia przede wszystkim rzeczników organizacyjnych reprezentujących wszystkie instytucje, część z nich natomiast – jak ACCUO czy European Network of Ombuds in Higher Education (ENOHE) – zrzesza ombudsmenów akademickich. Przykładowo ENOHE jest nieformalną siecią, w której ombudsmeni akademicy mogą wymieniać się doświadczeniami, pomagać we wdrażaniu dobrych praktyk na uniwersytetach oraz tworzyć bardziej solidne podstawy dla funkcjonowania rzeczników. Działania tej organizacji mają na celu: dzielenie się wspólnymi problemami wynikającymi z pełnienia funkcji ombudsmena, poszerzanie wiedzy, porównywanie metod pracy, podnoszenie umiejętności, rozwijanie kompetencji i uczenie się od siebie nawzajem⁸³.

3. Rozwój instytucji ombudsmena akademickiego w różnych krajach

Pierwszy ombudsman w historii uczelni wyższych ustanowiony został w 1965 r. na Simon Fraser University w Kanadzie⁸⁴. Obecnie w tym kraju instytucję ombudsmena można znaleźć praktycznie na każdym większym uniwersytecie, a o jego popularności świadczy także utworzenie ACCUO już na początku lat 80. XX w.⁸⁵ W Stanach Zjednoczonych pierwszy ombudsman został powołany w 1967 r. na Michigan State University, już w 1974 r. liczba

⁸¹ International Ombudsman Association, www.ombudsassociation.org/learn-about-ioa [dostęp: 20.01.2021]; International Ombudsman Institute, www.theioi.org/the-i-o-i [dostęp: 20.01.2021]; European Network of Higher Education Ombudsman, www.enohe.net/what-is-enohe [dostęp: 20.01.2021]; Australian and New Zealand Ombudsman Association, <http://anzoa.com.au> [dostęp: 20.01.2021]; Association of Canadian College and University Ombudspersons, <http://accuo.ca> [dostęp: 20.01.2021]. Zob. także: Ombuds-Related Groups & Organizations, www.ombudsassociation.org/links-to-ombuds-related-organizations [dostęp: 20.01.2021]. Na przykład IOA promuje ciągły rozwój profesjonalny ombudsmenów instytucjonalnych poprzez swoje Standardy Praktyki i Kodeks Etyki oraz wspieranie komunikacji i tworzenie sieci między rzecznikami: partnerstwo strategiczne i komunikację ze specjalistami pełniącymi podobne funkcje, a także z agencjami rządowymi i innymi organizacjami. Organizacja ta zapewnia rozwój zawodowy, nawiązywanie kontaktów, mentoring.

⁸² Na przykład IOI, założone w 1978 r., jest jedyną globalną organizacją współpracującą z ponad 200 organizacjami z ponad 100 krajów. Celem stowarzyszenia jest współpraca i promocja rzecznika praw obywatelskich. Zob. Ombuds-Related Groups & Organizations, www.ombudsassociation.org/links-to-ombuds-related-organizations [dostęp: 20.01.2021].

⁸³ European Network of Higher Education Ombudsman, www.enohe.net/what-is-enohe [dostęp: 20.01.2021].

⁸⁴ M. Conway, *Canadian and US Ombuds: What Are We Doing and Why Are We Doing?*, "Journal of the California Caucus College and University Ombuds" 2013 (11 July).

⁸⁵ L.C. Mitchell, *Whiney student teachers: An outside perspective*, 1998, www.academia.edu/9541991/Whiney_student_teachers_An_outside_perspective?email_work_card=thumbnail [dostęp: 10.01.2021].

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

rzeczników akademickich przekroczyła 100, a w 1979 r. – 200⁸⁶. Pierwotnie powołanie tej instytucji, podobnie jak wprowadzenie mediacji na uczelniach wyższych, było związane z odpowiedzią na powszechne protesty studentów dotyczące praw obywatelskich, wojny w Wietnamie, ustanawiania większej autonomii i sprawiedliwego procesu na uczelniach. Według W.C. Wartersa instytucja ombudsmana na uniwersytetach we wczesnym okresie ich powstawania była próbą odpowiedzi na zapotrzebowanie społeczności akademickiej na stworzenie neutralnego, bezpiecznego i poufnego miejsca, w którym można by było bez obaw przedyskutować i wypowiedzieć zarzuty oraz złożyć skargi na działania uniwersytetu. Poprzez wprowadzenie tej instytucji uczelnie chciały pokazać, że wewnętrzne procedury są sprawiedliwe, a także pomóc członkom społeczności w przejściu przez „labirynt” złożonych procedur uniwersyteckich⁸⁷.

Instytucja ombudsmana akademickiego, która stała się popularna na kontynencie północnoamerykańskim w latach 70. XX w., w Europie oraz Ameryce Południowej zaczęła być wykorzystywana stopniowo i ostrożnie pod koniec kolejnej dekady. Jako pierwsze w Europie ombudsmanów powołały uniwersytety w León (Hiszpania) w 1988 r.⁸⁸, a następnie w Grenadzie i Walencji⁸⁹. Aktualnie na uczelniach europejskich istnieje duża różnorodność form instytucji ombudsmana, zarówno w odniesieniu do poziomu jej rozwoju, jak i podstawy powoływania czy też zakresu działania. Na przykład w Hiszpanii ombudsmani na uczelniach działają od ponad 30 lat i są powoływani prawie na wszystkich uczelniach, a obowiązek ich powołania wynika z ustawy. W Austrii i na Litwie ombudsman do spraw studenckich działa na szczeblu centralnym i zajmuje się sprawami studentów ze wszystkich uniwersytetów. W innych krajach, np. w Belgii, Polsce i Niemczech, ombudsmani zostali powołani w ostatniej dekadzie, a ich pozycja w strukturach uczelni, rola i zakres obowiązków są określane indywidualnie przez każdą uczelnię.

Przeprowadzone przez P. Herfsa w 2016 r.⁹⁰ badania porównawcze dotyczące funkcjonowania instytucji ombudsmanów na kanadyjskich i holenderskich uniwersytetach wykazały dzielące je różnice. Pomimo tego, że uogólnianie wniosków z takich badań jest z pewnością zbyt daleko idące, to można zauważyć podobne różnice pomiędzy krajami, w których rzecznicy akademicy powoływani są od prawie 40 lat, czyli – oprócz Kanady – w Stanach

⁸⁶ W.C. Warters, *The History of Campus Mediation Systems...*, s. 1. W publikacjach wskazuje się też na inne uczelnie, które jako pierwsze wprowadziły instytucję ombudsmana. Na przykład J. Lee wskazuje, że pierwszym uniwersytetem w USA, który ustanowił instytucję ombudsmana, był Eastern Montana College w 1966 r., a T. Rugass, historyk norweski, wspomina, że instytucja ombudsmana akademickiego działała w Szwecji już w 1960 r. Zob. J. Lee, *Classical, Advocate, and Organizational: An Overview of Ombuds from Scandinavian Origins to the Governments, Corporations, and Universities of America*, “New Mexico Lawyer” 2018, vol. 13(1); R. Behrens, *op. cit.*, s. 12.

⁸⁷ W.C. Warters, *The Emergence of Campus Mediation Systems: History in the Making*, “Conflict Management in Higher Education Report” 2001, vol. 2(1), s. 3.

⁸⁸ R. Behrens, *op. cit.*, s. 13.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 12. Oprócz terminu „ombudsman” w literaturze i praktyce w różnych krajach można znaleźć takie określenia, jak: „ombudsman”, „ombud”, „ombudperson” czy nawet „ombudswoman”. Nazewnictwo to w różnych krajach jest dość bogate i oprócz powszechnie używanych określeń stosuje się również rodzime nazwy, jak np. „rzecznik akademicki” w Polsce, *Provedor do Estudante* w Portugalii, *defensor universitario* w Hiszpanii, *défenseur académique* we Francji czy *akademisk talsmand* w Danii. Zob. J. Grier, J. Wohl, J. Leidenfrost, *Thirty Years of Solitude? University Ombudsmen's Pioneering Past, Confident Present, Challenging Future*, Report of the 12th ENOHE Annual Conference, Innsbruck 2015.

⁹⁰ P. Herfs, *Ombudsman at Canadian Universities Through the Eyes of a Dutch Ombudsman*, “Journal of the California Caucus of College and University” 2016, vol. 13, s. 24.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Zjednoczonych, Australii, Hiszpanii, Nowej Zelandii, a tymi krajami, w których ta instytucja pojawiła się dopiero niedawno. Pomimo wielu podobieństw w działaniach ombudsmanów, dotyczących chociażby zasad, którymi się kierują w swojej pracy, takich jak niezależność, poufność, bezstronność czy też wykorzystywanie narzędzi miękkich, P. Herfs stwierdził znacznie więcej różnic, które wynikają głównie z poziomu rozwoju tych instytucji i tradycji ich funkcjonowania⁹¹. Ogólna konstatacja płynąca z tych badań jest taka, że instytucja ombudsmana na uniwersytetach kanadyjskich jest bardziej rozwinięta, popularna, widoczna, silniej umiejscowiona w strukturze uczelni, jest traktowana jako jej kapitał, cieszy się większym autorytetem i niezależnością w porównaniu z uczelniami holenderskimi. Należy dodać, że główną przyczyną tych różnic jest poziom rozwoju tych uczelni, wbudowanie instytucji ombudsmana w struktury uczelni wyższej oraz silne wsparcie instytucjonalne⁹².

Obserwacja rozwoju instytucji rzecznika na uczelniach wyższych prowadzi do wniosku, że rola rzeczników podlega stopniowej ewolucji, a wraz z upływem czasu i podejmowanych działań ich pozycja się ugruntowuje. W miarę tego, jak ombudsman staje się rozpoznawalny przez członków społeczności akademickiej, jego rola, autorytet i prestiż ulegają znacznemu wzmocnieniu. Przyczyną tej dość powolnej, stopniowej ewolucji jest to, że ombudsman stosuje narzędzia miękkie, polegające na wspomaganiu stron i nie ma żadnych władczych uprawnień nadawanych przez rektora. Pozycja ombudsmana na uniwersytetach wynika z systematycznego budowania zaufania do tej instytucji wśród członków społeczności.

4. Modele ombudsmana akademickiego

4.1. Adjudykacyjny i nieadjudykacyjny model ombudsmana akademickiego

W raporcie *Being an Ombudsman in Higher Education: A Comparative Study*, przygotowanym na podstawie badań przeprowadzonych w wybranych krajach na całym świecie, R. Behrens wskazał, że można wyróżnić dwa modele ombudsmana uniwersyteckiego⁹³. Pierwszy z nich, bazujący na klasycznym modelu skandynawskim, cechuje niezależność oraz umiejscowienie poza strukturą danej instytucji. Jego cechą charakterystyczną jest możliwość podejmowania decyzji. Co więcej, często jest ostatnim organem, do którego może zgłosić się strona niezadowolona z propozycji przedstawionej przez uniwersytet⁹⁴. Natomiast drugi model został oparty na wzorcu ombudsmana organizacyjnego wywodzącym się z sektora prywatnego. Ombudsman organizacyjny jest niezależny, ale działa wewnątrz organizacji i posługuje się głównie narzędziami miękkimi⁹⁵. Według R. Behrensa przez dłuższy okres różnica

⁹¹ *Ibidem*, s. 34. Autor wymienia także inne różnice. Na przykład w Kanadzie są organizowane regularne szkolenia dla ombudsmanów. Wszyscy ombudsmani zajmują się sprawami studenckimi, a niektórzy z nich również sprawami administracji i pracowników naukowych. Funkcjonują też organizacje o zasięgu krajowym, takie jak ACCOA, które wspierają i promują działania ombudsmanów akademickich. W biurze ombudsmana pracuje zazwyczaj więcej niż jedna osoba. Instytucja ombudsmana jest znana na uniwersytecie dzięki promocji, plakatom itp. Ma ona już ponad trzydziestoletnią tradycję, a ombudsman traktowany jest jako kapitał uczelni – jest niezależny i ma silną pozycję.

⁹² *Ibidem*, s. 35–36.

⁹³ R. Behrens, *op. cit.*, s. 17.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ Ch.L. Howard, *op. cit.*, s. 3.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

między tymi dwoma modelami nie była jasna, ale obecnie staje się coraz bardziej wyrazista. Chociaż model rzecznika akademickiego oparty na klasycznym modelu stosuje się stosunkowo często w strukturach wewnętrznych uniwersytetów, to jego rola polega na przyjmowaniu, rozpatrywaniu i badaniu skarg, przeprowadzaniu postępowań wyjaśniających oraz na doradzaniu, mediowaniu i facylitacji. Czasami w tym modelu ombudsman stosuje także postępowania o charakterze adwokacyjnym. Natomiast ombudsman organizacyjny koncentruje się wyłącznie na narzędziach miękkich: koncyliacji, mediacji, dyplomacji wahadłowej, poradnictwie, wysłuchaniu i wzmocnieniu stron⁹⁶.

Poza niewielkimi różnicami, które nie są wyraźne, oba modele wskazane przez R. Behrensa łączy wiele cech, takich jak niewiążący charakter decyzji, działania dotyczące głównie studentów (mogą one obejmować także sprawy pracownicze) czy brak opłat za podejmowane działania. W swojej pracy wykorzystują podobne narzędzia: mediację, facylitację, *shuttle diplomacy*. Poza tym – ze względu na fakt, czy podejmują decyzję czy też posługują się tylko narzędziami miękkimi – z założenia powinni być wolni od wszelkich nacisków. Bez względu na model, działalność ombudsmana akademickiego cechuje niezależność, bezstronność, poufność i odformalizowanie procedur⁹⁷. Badania przeprowadzone przez R. Behrensa wśród ombudsmanów akademickich z 18 krajów z kilku kontynentów, reprezentujących różne modele, wskazują, że w swojej pracy 85% z nich opiera się na zasadzie niezależności, 88% kieruje się zasadą neutralności i bezstronności, 88% – zasadą poufności, a 78% – zasadą braku formalizmu⁹⁸. Pomimo tego, że kwestia neutralności ombudsmanów jest szeroko dyskutowana, ponieważ mogą być zależni od instytucji, które ich zatrudniają, tylko 12% ombudsmanów akademickich wskazało, że niezależność nie jest zasadą, którą są związani⁹⁹.

Z tych samych badań wynika, że ombudsmani akademicy wykonują różne zadania, mające przede wszystkim charakter niewiążący. Najważniejsze z nich to: doradzanie, zbieranie informacji, pełnienie funkcji agentów zmiany na uczelni. Inne zadania ombudsmanów to prowadzenie mediacji oraz poradnictwo. Z niektórych wypowiedzi, stanowiących jednak zdecydowaną mniejszość, wynika, że rzecznicy akademicy angażują się również w procesy decyzyjne, a nawet reprezentują stronę w postępowaniu bądź prowadzą postępowania adwokacyjne¹⁰⁰.

Zdaniem R. Behrensa z tych badań wyłania się „bardzo fragmentaryczny krajobraz” instytucji ombudsmana, funkcjonujących zarówno na poziomie centralnym, regionalnym, jak i na poziomie poszczególnych uniwersytetów¹⁰¹. Zakres ich działania też jest zróżnicowany. Większość zajmuje się sprawami studentów, ale niektórzy także sporami pomiędzy pracownikami czy pracownikami i administracją. Ponadto nie ma jednolitej procedury powoływania rzeczników. W jednych krajach powołanie następuje na podstawie uregulowań ustawowych, a w innych zależy wyłącznie od decyzji administracji uczelni. Co więcej, w tym samym kraju może działać kilka instytucji ombudsmana zajmujących się sprawami

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ Zob. np. International Ombudsman Association, *IOA Code of Ethics*, www.ombudsassociation.org/assets/IOA%20Code%20of%20Ethics.pdf [dostęp: 10.01.2021].

⁹⁸ R. Behrens, *op. cit.*, s. 29.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 27.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

akademickimi, które się nie wykluczają, np. na szczeblu centralnym oraz na poziomie poszczególnych uniwersytetów¹⁰².

4.2. Zewnętrzna i scentralizowana instytucja ombudsmana akademickiego – przykład Austrii i Litwy

W nielicznych krajach rzecznicy zajmujący się sprawami akademickimi zostali powołani na szczeblu centralnym, np. w Austrii i na Litwie. Chociaż Austriackiego Rzecznika/Ombudsmana Praw Studentów (Austrian Student Ombudsman, ASO) oraz Rzecznika/Ombudsmana ds. Etyki i Procedur Akademickich na Litwie łączy to, że są instytucjami utworzonymi na podstawie prawa krajowego, zajmują się sprawami akademickimi, a ich jurysdykcja obejmuje wszystkie uniwersytety w tych krajach, to charakter i zakres ich działania są bardzo różne.

W Austrii ASO ma charakter instytucji scentralizowanej i uregulowanej ustawowo na poziomie krajowym¹⁰³. W 2011 r. zostało powołane Biuro Austriackiego Rzecznika Praw Studentów (Office of the Austrian Student Ombudsman, OASO) przy Ministerstwie Edukacji, Nauki i Badań Naukowych w Wiedniu¹⁰⁴. Takie usytuowanie może z jednej strony sugerować wagę tej instytucji, a z drugiej rodzaj zależności rzecznika, przy czym w swojej działalności *ex lege* jest on jednak niezależny i niezawisły od innych organów¹⁰⁵. Biuro Austriackiego Rzecznika Praw Studentów ma kompetencje do rozpatrywania skarg wszystkich studentów w Austrii, czyli około 396 tys. studentów, którzy studiuje na 70 uczelniach. Ustawa nadaje ASO szeroki zakres kompetencji w zakresie pomocy studentom, z tym że jego decyzje mają charakter niewiążący. Rzecznik jest zobowiązany udzielić odpowiedzi na każde pytanie zadane przez studenta dotyczące programu studiów, egzaminów, usług oraz administracji na uczelni¹⁰⁶.

W celu wykonywania poprawnie swoich zadań ASO może żądać od uczelni informacji dotyczących spraw, którymi się zajmuje, a uczelnia jest zobowiązana udzielić tych informacji. Rzecznik występuje do osób odpowiedzialnych na określonej uczelni i poprzez dialog próbuje znaleźć odpowiednie rozwiązanie zaistniałego problemu. Jednakże gdy sprawa obejmuje wiele instytucji lub nie może być rozwiązana przez wystąpienie do osób odpowiedzialnych, wtedy ASO nakłania strony do podjęcia mediacji, której celem jest rozwiązanie spo-

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ Rozdział 8 § 31 poz. 3 ustawy o zapewnianiu jakości w szkolnictwie wyższym, HS-QSG 2011.

¹⁰⁴ Federal Law Gazette I no. 74/2011.

¹⁰⁵ J. Leidenfrost, A. Rothwangl, *The Austrian Student Ombudsman, "student rights" and synopsis "student obligations" in the Austrian Higher Education Area: Between soft administrative control and proactive synte-gration*, „Zeitschrift für Hochschulrecht“ 2016, no. 15, s. 1.

¹⁰⁶ Rozdział 8 § 31 poz. 4 ustawy o zapewnianiu jakości w szkolnictwie wyższym, HS-QSG 2011. Raport z działalności Rzecznika Studentów wskazuje, w jakich rodzajach spraw udziela on pomocy studentom. Z danych za lata 2017/2018 wynika, że działania podjęto w 140 sprawach dotyczących przebiegu studiów, 82 sprawach dotyczących przyjęcia na studia, 66 sprawach dotyczących pomocy finansowej, 41 sprawach dotyczących opłat za studia, 23 sprawach dotyczących egzaminów, 15 sprawach dotyczących stopni akademickich, 13 sprawach dotyczących pomocy finansowej i grantów, 13 sprawach dotyczących pracy akademickiej. Zob. Ombudsstelle für Studierende, <https://hochschulombudsmann.at/ueber-uns-EN> [dostęp: 10.01.2021]

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

ru¹⁰⁷. W takiej sytuacji może on pełnić funkcję mediatora¹⁰⁸. Poza wymienionymi powyżej sprawami ASO opiniuje i wydaje rekomendacje dotyczące zmian w ustawach i regulacjach uniwersyteckich odnoszące się do studentów¹⁰⁹, natomiast nie jest uprawniony do wydawania wiążących instrukcji, decyzji czy rekomendacji¹¹⁰. Funkcja ASO jest szczególna, określa się ją jako *soft administrative control*¹¹¹. Rzecznik „stara się pogodzić prawa i obowiązki studentów”, wychodząc z założenia, że studenci mają nie tylko prawa, ale i obowiązki, o których uniwersytet powinien ich w pełni informować¹¹². Równoległe z działającym na poziomie centralnym ASO na poszczególnych uniwersytetach funkcjonują rzecznicy akademicki, którzy mają pomagać w indywidualnych instytucjach akademickich. Już w 2004 r. na Uniwersytecie Przyrodniczym w Wiedniu został powołany pierwszy rzecznik akademicki¹¹³. Rolą ASO jest także koordynowanie współpracy pozostałych rzeczników uniwersyteckich.

Biuro Rzecznika ds. Etyki i Procedur Naukowych Republiki Litewskiej (Akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriaus tarnyba) zostało utworzone w 2013 r. na podstawie ustawy o szkolnictwie wyższym i badaniach naukowych przyjętej przez litewski parlament, Seimas, w 2011 r.¹¹⁴ Zgodnie z art. 18 ust. 1 podstawową rolą litewskiego Rzecznika ds. Etyki i Procedur Akademickich jest badanie skarg i wszczynanie oraz prowadzenie dochodzeń w sprawie naruszenia etyki i procedur akademickich, a tym samym przyczynianie się do poprawy standardów etycznych i jakości akademickiej w szkolnictwie wyższym oraz zapewnienie przestrzegania zasad rzetelności naukowej, wolności akademickiej i bezstronności w ocenie prac naukowych¹¹⁵. Instytucja ta nie zajmuje się szerokim spektrum skarg wpływających od członków społeczności akademickiej, jej jurysdykcja obejmuje bowiem jedynie skargi i sprawy z zakresu etyki akademickiej¹¹⁶. Dodatkowo Rzecznik ds. Etyki i Procedur Naukowych, w przeciwieństwie do ASO, może ustalać i decydować, czy doszło do naruszenia standardów

¹⁰⁷ Zob. *ibidem*.

¹⁰⁸ J. Leidenfrost, A. Rothwangl, *op. cit.*, s. 1.

¹⁰⁹ W 2018 r. Rzecznik Studentów wystosował 10 rekomendacji do parlamentu oraz do Ministra Edukacji, Nauki i Badań, a także 7 rekomendacji do różnych instytucji uczelni wyższych. Zob. *Annual Report of the Austrian Student Ombudsman 2017/18 submitted to the Austrian Minister for Education, Science and Research and to the Austrian Parliament*, www.enohe.net/wp-content/uploads/2019/03/Annual-Report-.pdf [dostęp: 10.01.2021], s. 4–5.

¹¹⁰ Zob. Ombudsstelle für Studierende, <https://hochschulombudsmann.at/ueber-uns-EN> [dostęp: 10.01.2021].

¹¹¹ J. Leidenfrost, A. Rothwangl, *op. cit.*, s. 2.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ *Ibidem*, s. 15. Rzecznicy akademicki wraz z ogólnokrajowym Rzecznikiem Studenckim zawarli nieformalne porozumienie w Klagenfurt w dniu 2 czerwca 2016 r., które ma na celu wzajemne wspieranie się poprzez dzielenie się wiedzą, przeprowadzanie szkoleń, promowanie zmian i instytucji ombudsmana. Porozumienie zawarły: Austrian Agency for Research Integrity, Universities of Applied Sciences, Conference of Austrian Private Universities, Rectors' Conference of Austrian Universities of Education, Austrian Students' Union, Federal Ministry of Science, Research and Economy, Austrian Student Ombudsman, Austrian Agency for Research Integrity, Vienna.

¹¹⁴ Ustawa nr XI-242 z dnia 30 kwietnia 2009 r. o szkolnictwie wyższym i badaniach naukowych, ostatnio zmieniona 17 grudnia 2015 r. – nr XII-2198, <https://seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/548a2a30ead611e59b76f36d7fa634f8?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=d94ab877-d502-4028-856f-a7b966afd292> [dostęp: 10.05.2021]. Zob. także: *Republic of Lithuania Office of Ombudsman for Academic Ethics and Procedures Activity Report for 2013*, Vilnius 2014, <https://etikostarnyba.lt/wp-content/uploads/2019/12/Activity-Report-for-2013.pdf> [dostęp: 10.05.2021], dalej: *Report 2013*.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ *Report on the Activity of the Office of Ombudsman for Academic Ethics and Procedures of the Republic of Lithuania in the Year 2014*, Vilnius 2015, <https://etikostarnyba.lt/wp-content/uploads/2019/12/Activity-Report-for-2014.pdf> [dostęp: 15.04.2021], dalej: *Report 2014*.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

etycznych, a tym samym głównym zakresem jego działalności jest inicjowanie i badanie naruszeń etyki i procedur akademickich, a następnie orzekanie w tych sprawach¹¹⁷. Litewski Rzecznik może również korzystać z usług niezależnych ekspertów, którzy sporządzają ekspertyzę mogącą stanowić ważny element brany pod uwagę przy orzekaniu. Ponadto zawiadamia on organy ścigania, jeśli naruszenie wyczerpuje znamiona czynu karalnego¹¹⁸.

Co więcej, Rzecznik ds. Etyki i Procedur Akademickich na Litwie wyróżnia się tym, że nie tylko wydaje rekomendacje wyższej uczelni, aby ta cofnęła decyzję przyznającą stopień naukowy lub stanowisko w przypadku naruszenia zasad etycznych, lecz także może wydać decyzję, która jest wiążąca dla uczelni w tym względzie. Na podstawie art. 18 ust. 12 poz. 2 i 3 ustawy Rzecznik może między innymi zalecić, a nawet nakazać uczelni, która nadała stopień naukowy, uchylene decyzji o nadaniu stopnia naukowego, uwzględniając dokumenty regulujące etykę i procedury akademickie¹¹⁹.

Działalność Rzecznika opiera się na zasadach prawomocności, bezstronności, sprawiedliwości i jawności, co również wyróżnia go spośród innych rzeczników akademickich¹²⁰. W odróżnieniu od większości ombudsmenów akademickich, którzy działają zgodnie z zasadą poufności, główną zasadą litewskiego Rzecznika ds. Etyki i Procedur Akademickich jest jawność, co oznacza, że może on upubliczniać wszystkie sprawy dotyczące naruszeń etyki i procedur akademickich. Ustawa nie wskazuje wyraźnie, czy Rzecznik może stosować narzędzia miękkie, takie jak mediacja, negocjacje czy dyplomacja wadliwa, ale według ustawy może prowadzić konsultacje, podczas których wnioskodawcy otrzymują „wyjaśnienia, porady, metody i możliwości rozwiązania problemów związanych z etyką i procedurami akademickimi”¹²¹. Ta instytucja różni się od jej austriackiego odpowiednika oraz od innych rzeczników akademickich, którzy z zasady nie prowadzą dochodzeń, wydają wiążące decyzje tylko w rzadkich sytuacjach, a zamiast tego stosują miękkie mechanizmy, takie jak negocjacje, facylitacje i mediacje. Ponadto większość rzeczników akademickich zajmuje się wieloma różnymi skargami i sprawami na uczelniach, kładąc nacisk na rozwiązanie konfliktów, a nie na ustalanie faktów i wydanie decyzji. Celem działania litewskiego Rzecznika jest nie tylko rozpatrywanie skarg i ustalanie faktów, lecz także „monitorowanie i nadzorowanie przestrzegania przepisów i procedur etyki akademickiej”¹²².

Institucję tę można określić jako alternatywną metodę rozwiązywania konfliktów. Rzecznik jest alternatywą dla sądu w tym sensie, że niektóre sprawy są badane i rozstrzygane przez niego poza systemem wymiaru sprawiedliwości, przy czym strony mogą odwołać się do sądu od jego decyzji i faktycznie często to robią¹²³. W wielu przypadkach Rzecznik podejmuje wiążące decyzje, instytucja ta ma zatem charakter adwokacyjny. Prowadzi też dochodzenia

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ Art. 18. ust. 9 of ustawy o szkolnictwie wyższym i badaniach naukowych. Zob. także: *Country Report Lithuania: National Research Integrity Landscape*, 16 December 2019, www.enrio.eu/country-reports/lithuania [dostęp: 15.04.2021].

¹²¹ *Report 2013*.

¹²² *Report 2014*.

¹²³ Na przykład w 2014 r. w 11 sprawach Rzecznik stwierdził naruszenie norm etycznych i w połowie z nich wniesiono apelację do sądów. Zob. *ibidem*.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

w sprawach naruszeń etyki, co upodabnia go do instytucji prokuratorów powoływanych do specjalnych spraw¹²⁴.

4.3. Wewnętrzna i zdecentralizowana instytucja ombudsmana uniwersyteckiego powoływanego na podstawie ustaw krajowych/stanowych – przykład Hiszpanii, Chorwacji i Florydy

Chociaż w większości przypadków rzecznik akademicki jest powoływany i funkcjonuje na podstawie wewnętrznych regulaminów czy statutów uniwersytetów, a czasami jedynie na podstawie decyzji administracji uczelni, to istnieją też przykłady wprowadzania tej instytucji na podstawie ustaw. Takie rozwiązanie znalazło zastosowanie w Hiszpanii, Chorwacji, na Malcie, a także na Florydzie w Stanach Zjednoczonych – jako jedyny stan ten wprowadził instytucję rzecznika akademickiego do ustawy.

4.3.1. Hiszpania

Instytucja rzecznika akademickiego w Hiszpanii została uregulowana w ustawie 6/2001 z dnia 21 grudnia 2001 r. o Uniwersytecie oraz w Dekrecie Królewskim 1791/2010 z dnia 30 grudnia 2001 r. zatwierdzającym Statut Studenta Uniwersytetu. Rzecznicy akademicy funkcjonowali w Hiszpanii od lat 80. XX w. i to właśnie z ich inicjatywy instytucja ta doczekała się uregulowania w ustawie¹²⁵. Ustawa nakłada na uniwersytety obowiązek ustanowienia rzecznika akademickiego w celu zapewnienia praw i wolności wykładowców, studentów, personelu administracyjnego oraz pracowników naukowych uniwersytetu. Ustawa jest ogólną regulacją, która wskazuje jedynie, że rzecznik ma być niezależny od władz uniwersytetu, a szczegółowe uregulowania, między innymi procedury jego wyboru czy sposoby działania, mają być określone w statucie każdej uczelni. Dekret Królewski precyzuje tę regulację poprzez stwierdzenie, że rzecznik akademicki może podejmować działania w formie mediacji, koncyliacji i facylitacji, promując przy tym zasady etyki, współodpowiedzialności i współistnienia oraz dobrych praktyk¹²⁶. Studenci mogą zwrócić się do

¹²⁴ Interesujące jest to, że art. 18 ust. 12 poz. 2 ustawy o szkolnictwie wyższym i badaniach naukowych, zgodnie z którym Rzecznik może zobowiązać uczelnię do cofnięcia stopnia naukowego, został zbadany przez litewski Trybunał Konstytucyjny z punktu widzenia jego konstytucyjności. W jednej ze spraw stopień doktora habilitowanego został cofnięty przez uczelnię na podstawie decyzji Rzecznika ds. Etyki i Procedur Akademickich. Wnioskodawca twierdził, że przepis stanowiący, iż Rzecznik może zażądać od uczelni cofnięcia tytułu naukowego, narusza art. 40 ust. 3 Konstytucji, który gwarantuje autonomię uczelni. Trybunał Konstytucyjny uznał jednak, że przepis ten jest zgodny z Konstytucją, ponieważ „niedopuszczalne jest nadawanie stopni kwalifikacyjnych reprezentujących wykształcenie wyższe i kwalifikacje naukowe lub powoływanie osób na stanowiska w instytucjach naukowo-badawczych z lekceważeniem standardów etyki i procedur akademickich”. Trybunał podkreślił, że nadanie stopnia naukowego w takiej sytuacji zdyskredytowałoby naukę i studia oraz byłoby niezgodne z ogólnymi zasadami prawa. Zob. *The Ombudsperson for Academic Ethics and Procedures may oblige an institution of higher education to revoke an awarded scientific degree if he or she finds gross violations of academic ethics*, 3 December 2020, www.lrkt.lt/en/about-the-court/news/1342/the-ombudsperson-for-academic-ethics-and-procedures-may-oblige-an-institution-of-higher-education-to-revoke-an-awarded-scientific-degree-if-he-or-she-finds-gross-violations-of-academic-ethics:278 [dostęp: 15.04.2021].

¹²⁵ J. Palazón, *Las Defensorías Universitarias como un instrumento para la mejora de las universidades*, “Revista Rueda” 2017, no. 2, s. 8.

¹²⁶ Artículo 46 (El Defensor Universitario), Real Decreto 1791/2010 de 30 de diciembre, por el que se aprueba el

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

rzecznika akademickiego, gdy uznają, że ich prawa lub wolności zostały naruszone. Rzecznik doradza studentom w kwestii istniejących procedur dochodzenia praw i w tym celu może współpracować zarówno bezpośrednio ze studentami, jak i z ich przedstawicielami¹²⁷. Najczęstszymi formami działania rzeczników akademickich w Hiszpanii są konsultacje, przyjmowanie skarg i rekomendacje. Rzecznik może wydać zalecenia w określonej sprawie, proponując alternatywy dla jej rozwiązania¹²⁸. Ponadto może zasugerować zmiany w przepisach, które powinny wpłynąć na poprawę „ureczywistniania sprawiedliwości i jakości pracy uniwersytetów”. Zwykle rzecznicy odpowiadają za swoją pracę przed organem, który ich wybrał. Rzecznicy są wybierani przez kolektywne ciało *claustro*. Jest to organ, w którego skład wchodzi studenci, wykładowcy, rektor oraz dwóch innych wysoko postawionych urzędników uniwersyteckich¹²⁹. W lutym 2016 r. spośród 78 uniwersytetów hiszpańskich w 69 działał rzecznicy akademicy¹³⁰.

Na przykład rzecznik akademicki z Universidad Europea de Madrid w roku akademickim 2017/2018 rozpatrzył 324 sprawy¹³¹. Skargę do rzecznika można złożyć w dowolnej formie (telefonicznie, spotkanie, e-mail) – należy dokładnie opisać sprawę oraz w razie potrzeby dołączyć niezbędne dokumenty. Rzecznik odrzuca wszelkie skargi złożone anonimowo, bezprzedmiotowe, nieuzasadnione oraz w sprawach, w których toczy się postępowanie sądowe. Po przyjęciu skargi rzecznik bada sprawę i proponuje jej rozwiązanie lub zwraca się z rekomendacją do uniwersytetu¹³². W sporach indywidualnych i grupowych może pełnić funkcję aktywnego mediatora, który proponuje rozwiązania kompromisowe mające na celu zakończenie konfliktu¹³³. W ramach działalności rzecznik jest uprawniony do żądania informacji od wszystkich członków społeczności akademickiej. Ponadto może żądać udostępnienia potrzebnych dokumentów oraz przeprowadzać wizytację wydziałów i departamentów.

Rzecznicy na hiszpańskich uczelniach mają ponad trzydziestoletnie doświadczenie. Na początku działali na kilku uczelniach. Z czasem wzrosło zainteresowanie parlamentu tą instytucją i przyjęto uregulowania ustawowe, które nadały jej ramy prawne oraz spowodowały przyspieszenie powstania tych instytucji niemal na wszystkich hiszpańskich uczelniach.

Estatuto del Estudiante Universitario, Boletín Oficial del Estado, núm. 318, de 31 de diciembre de 2010, s. 109353–109380.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ J. Palazón, *op. cit.*, s. 9.

¹²⁹ L. Espada Recarey, *The Ombudsman for Spanish Higher Education Institutions*, Vigo 2006. Na hiszpańskich uniwersytetach najczęściej używa się nazwy *Defensor*, natomiast na uniwersytetach w Katalonii i Walencji – *Sindic de Greuges*. Inne uniwersytety używają nazwy „ombudsman”, np. Universidad de Cantabria, Universidad de Murcia, Universidad de Valladolid. Zob. *Annex: A Survey of Campus Ombudsmen in continental Europe, North and South America, and Australia and New Zealand*, [w:] Evidence of 1994 Group, *Pathway 3: Towards early resolution and more effective complaints handling*, OIA, Reading, October 2012, s. 43.

¹³⁰ Sześćdziesiąt jeden spośród nich jest częścią Krajowej Konferencji Rzeczników Akademickich, która jest organizacją zrzeszającą rzeczników akademickich, podejmującą takie inicjatywy, jak między innymi opiniowanie działań rządu w zakresie spraw uniwersyteckich czy występowanie do rządu z wnioskiem o podjęcie inicjatywy ustawodawczej w zakresie regulacji określonych kwestii (np. katalogu poważnych i drobnych wykroczeń oraz związanych z nimi sankcji dla uniwersytetów publicznych).

¹³¹ Informe Defensor Universitario, *Anual Septiembre a Junio 2017/2018 vs 2016/17*, <https://storage.googleapis.com/ue-cms-mvp-production-files/uploads/media/02/septiembre-2016-agosto-2017-2-cursos-1.pdf> [dostęp: 10.01.2021].

¹³² Art. 4 ust. 4.2 w zw. z art. 3 Regulaminu Uniwersyteckiego Rzecznika Praw Obywatelskich Uniwersytetu Europejskiego w Madrycie.

¹³³ Art. 4 ust. 4.3 Regulaminu Uniwersyteckiego Rzecznika Praw Obywatelskich Uniwersytetu Europejskiego w Madrycie.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Wsparcie ze strony ustawodawcy doprowadziło stopniowo do silnego umiejscowienia rzeczników w systemie edukacji wyższej. Obecnie są oni uznawani „za element doskonalenia kultury etyki, odpowiedzialności i zaufania między członkami społeczności uniwersyteckiej”¹³⁴.

4.3.2. Chorwacja

W 2007 r. ustawą o szkolnictwie wyższym wprowadzono obowiązek utworzenia na uniwersytetach instytucji rzecznika akademickiego. Rozwiązanie chorwackie wyróżnia się tym, że funkcję rzecznika akademickiego ma pełnić student powoływany przez samorząd studencki na odnawialną roczną kadencję¹³⁵. Jest to nowatorski, a zarazem dość odważny model, który stawia rzecznika akademickiego – studenta – przed trudnym zadaniem rozwiązywania sporów akademickich z udziałem studentów oraz ochrony akademickich praw i wolności studentów. W konsekwencji powołanie na rzecznika akademickiego studenta, osoby bez doświadczenia i obycia w takiego rodzaju działalności, prowadzącego tę działalność bez wynagrodzenia, może być niewystarczające, aby spełnić ambitne cele wyznaczone tej instytucji¹³⁶.

Jednym z uniwersytetów, który w zgodzie z ustawą z 2007 r. wprowadził instytucję rzecznika akademickiego, był Uniwersytet w Zagrzebiu. Zadaniem rzecznika jest mediowanie pomiędzy studentami a różnymi podmiotami społeczności akademickiej¹³⁷, a jego głównym zajęciem jest rozpatrywanie wszystkich, nawet anonimowych skarg studentów. W ramach rozpatrywania skargi rzecznik sprawdza stan faktyczny sprawy, monitoruje ją, informuje studentów o możliwych rozwiązaniach, ostrzega o zagrożeniach, wystosowuje rekomendacje i prowadzi dialog z odpowiednimi organami uniwersyteckimi oraz mediuje między stronami¹³⁸.

4.3.3. Floryda

Floryda jako jedyny stan w Stanach Zjednoczonych wprowadziła ustawy obowiązek utworzenia na każdym z uniwersytetów stanowych instytucji rzecznika akademickiego¹³⁹. Regulacja stanowa określa ogólny schemat instytucji i wskazuje, że zadaniem rzecz-

¹³⁴ M.E. Alonso de la Varga, J.M. Palazón Espinosa, *The Spanish case: One Ombuds office in each university by law*, ENOHE webinar, 29 September 2016, www.enohe.net/wp-content/uploads/2016/09/The-Spanish-Case-Webinar-Presentation.pdf [dostęp: 10.04.2021]. Prezentacja obejmuje listę wszystkich uniwersytetów, na których został powołany ombudsman oraz rok ich powołania.

¹³⁵ Croatian Higher Education Law 2007, “ENOHE News” 2009, no. 1, s. 12.

¹³⁶ J. Marinovic, *An Overview of the Student Ombudsman at the University of Zagreb*, [w:] *Common objectives – Different Pathway: Embedding Ombudsman Principles and Practices into Higher Education Institutions*, eds. M. Conway, J. Leidenfrost, Vienna 2010.

¹³⁷ Zob. Studentski pravobranitelj Sveučilišta u Zagrebu, www.unizg.hr/studiji-i-studiranje/podrska-studentima/studentski-pravobranitelj [dostęp: 10.01.2021].

¹³⁸ *Ibidem*.

¹³⁹ Zob. The 2020 Florida Statutes, Title XLVIII: K-20 Education Code, Chapter 1006: Support for Learning, 1006.51: Student ombudsman office, www.leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=1000-1099/1006/Sections/1006.51.html [dostęp: 10.01.2021]; Regulation of the Board of Governors of State University System of Florida, Section 7(d), Article IX, Fla. Const., 6.011, www.flbog.edu/wpcontent/uploads/6_011_Student_Ombudsman.pdf [dostęp: 10.01.2021].

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

nika jest zapewnienie prawidłowej administracji z zachowaniem niezależności, obiektywności i poufności przy nieformalnej procedurze postępowania¹⁴⁰. W konsekwencji każdy z uniwersytetów indywidualnie ustanawia odpowiednią procedurę działania rzecznika akademickiego. Na przykład na University of Central Florida (UCF), który jest największym uniwersytetem na Florydzie, rzecznik akademicki został powołany już w 1994 r.¹⁴¹ Działa on na podstawie standardów dobrych praktyk IOA oraz uniwersyteckiego statutu regulującego jego działalność. Rzecznik akademicki zajmuje się skargami, pytaniami i problemami wszystkich członków społeczności akademickiej¹⁴². W odpowiedzi na skargi wyjaśnia zasady i udziela porad co do możliwych rozwiązań i dalszego działania¹⁴³. Jeśli uzna za stosowane, może wystosować rekomendację do organów uniwersytetu, wskazując, jak powinni rozwiązać problem będący przedmiotem skargi lub co powinni zmienić w zasadach i procedurach uniwersyteckich¹⁴⁴. Niemniej rekomendacje rzecznika nie są wiążące i nie może on nakazywać konkretnego działania lub nakładać sankcji na organy uniwersyteckie¹⁴⁵. Poza tym rzecznik nie może uczestniczyć w żadnych postępowaniach formalnych. Może jednak, jeśli zostanie poproszony przez strony, wziąć udział w rozwiązywaniu sporu jako neutralna osoba, która w sposób nieformalny, ale też bezstronny i niezależny będzie ułatwiać komunikację między uczestnikami sporu¹⁴⁶.

4.4. Wewnętrzna i zdecentralizowana instytucja ombudsmana akademickiego powoływanego na podstawie wewnętrznych decyzji, regulaminów lub statutów indywidualnych uczelni wyższych – przykład ombudsmana na Uniwersytecie Warszawskim

W Europie, Stanach Zjednoczonych i Kanadzie najbardziej popularnym modelem jest instytucja rzecznika powoływanego przez uniwersytet w ramach struktur wewnętrznych, nawet bez istnienia ogólnej ustawowej podstawy prawnej. Jak zauważa R. Behrens, niezależnie od innych instytucji, które zajmują się sprawami akademickimi, najważniejszą rolę w załatwianiu problematycznych spraw i sporów odgrywiają ombudsmani powoływani na poszczególnych uniwersytetach¹⁴⁷. Instytucja ta, podobnie jak rzecznicy powoływani na podstawie ustaw, jest wzorowana na organizacyjnym ombudsmanie, do którego obowiązków należą wszelkie działania koncentrujące się na rozwiązaniu problemów i sporów wśród członków społeczności¹⁴⁸. Różnica jest taka, że ombudsmani w tym modelu są powoływani przez poszczególne uniwersytety na podstawie wewnętrznych przepisów, dlatego ich zakres działania czy też formy ingerencji są bardzo różnicowane, nawet na uczelniach w tym samym kraju.

¹⁴⁰ *Ibidem.*

¹⁴¹ University of Central Florida Ombuds Office, Ombuds Office Charter, www.ombuds.ucf.edu/docs/OmbudsCharter.pdf [dostęp: 10.01.2021].

¹⁴² *Ibidem.*

¹⁴³ *Ibidem.*

¹⁴⁴ *Ibidem.*

¹⁴⁵ *Ibidem.*

¹⁴⁶ *Ibidem.*

¹⁴⁷ R. Behrens, *op. cit.*, s. 26. W niektórych krajach rzecznik nie zawsze zajmuje się sprawami uniwersyteckimi. Na przykład kanadyjskiemu Rzecznikowi Praw Obywatelskich powierzono te sprawy dopiero w 2006 r.

¹⁴⁸ Ch.L. Howard, *op. cit.*, s. 12 i n.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Najczęściej uczelnie dostosowują zakres kompetencji rzecznika do swoich potrzeb i możliwości finansowych, aby następnie – w miarę rozwoju tej instytucji – poszerzać czy też zmieniać zakres jego działania. W tym modelu ombudsmeni przyjmują skargi i pomagają w rozwiązaniu problemu poprzez jego analizę i kontakt z różnymi jednostkami uniwersytetu, a także przy pomocy dyplomacji wahadłowej lub rozmów nieformalnych. Czasami ombudsmeni sami badają fakty i załatwiają zażalenia, podejmują decyzje oraz stosują procedury adjukacyjne. Jednak tego rodzaju działania są niezwykle rzadkie i stosowane tylko wtedy, gdy bardziej miękkie narzędzia nie przynoszą oczekiwanych efektów.

Przykład rozwoju instytucji ombudsmana akademickiego oraz wzmocnienia jego pozycji w środowisku uczelnianym i w strukturach uczelni w miarę upływu lat obrazuje instytucja rzecznika powołana na Uniwersytecie Warszawskim (UW). Rzeczniczka Akademicka została powołana na mocy § 7 zarządzenia nr 30 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 16 sierpnia 2011 r. w sprawie powołania na Uniwersytecie Warszawskim Rzecznika Akademickiego¹⁴⁹. Warto zaznaczyć, że była to pierwsza tego rodzaju instytucja na uczelni w Polsce. Od czasu powstania pierwszego rzecznika akademickiego powołano do tej pory na uczelniach wyższych w Polsce 12 ombudsmanów, z czego wielu z nich w ostatnich latach, z tym że zakres ich obowiązków oraz rodzaj wykonywanych zadań jest zróżnicowany, o czym świadczą chociażby różne nazwy tych instytucji¹⁵⁰.

Od tego czasu obserwuje się stopniowy wzrost spraw, które wpływają do Rzeczniczki. W 2012 r. było ich 130, a w 2019 r. już 252, z tym że w latach 2018–2020 liczba spraw wpływających do Rzeczniczki wzrosła o 70%. Tę tendencję można powiązać z większą świadomością studentów o swoich prawach, jak również z rosnącą wiedzą społeczności akademickiej o działalności Rzeczniczki, zaufaniem, jakim się cieszy, a także podejmowanymi przez nią działaniami na rzecz popularyzacji tej instytucji. Na przykład w ostatnim czasie została przeprowadzona przez Rzeczniczkę kampania pod hasłem „Równoważni” podkreślająca, że „na Uniwersytecie Warszawskim nie ma miejsca na dyskryminację, a osoby, które jej doświadczają, znajdują wsparcie na uczelni”¹⁵¹. Ponadto, oprócz zmiany pozycji na uniwersyte-

¹⁴⁹ <http://ombudsman.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2017/10/Zarz%C4%85dzenie-o-powo%C5%82aniu-Rzecznika-Akademickiego-ds.-studenckich-i-pracowniczych.pdf> [dostęp: 10.01.2021].

¹⁵⁰ *Ibidem*. Powołano między innymi Rzecznika Akademickiego na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (UMK), Rzecznika ds. Równego Traktowania na Uniwersytecie Wrocławskim, Rzecznika Praw i Wartości Akademickich na Uniwersytecie Jagiellońskim, Rzecznika Akademickiego na Warszawskim Uniwersytecie Medycznym (WUM), Rzecznika Akademickiego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, Rzecznika Praw Akademickich na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Pełnomocnika Rektora ds. Równego Traktowania na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Rzecznika ds. Równych Szans na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie. Każda z tych uczelni wypracowuje własną formułę rzecznika, w zależności od potrzeb i możliwości finansowych. Z rozmowy przeprowadzonej z rzecznikami między innymi UMK i WUM wynika, że rzecznik UW był wzorcem, z którego korzystano przy tworzeniu tej funkcji na tych uniwersytetach. Z kolei inicjatywa powstania Rzecznika Akademickiego na UW była wynikiem współpracy z Consortium on Negotiation and Conflict Resolution na Georgia State University, które powstało między innymi w wyniku strategicznej decyzji podjętej przez Radę Regentów w zakresie rozwiązywania konfliktów na uczelniach publicznych w stanie Georgia. Na tej podstawie wdrożono jeden z największych zintegrowanych i kompleksowych systemów zarządzania konfliktami na uczelniach w Stanach Zjednoczonych, który posłużył za wzór do wdrożenia funkcji rzecznika między innymi na UW. Zob. Georgia State University, *Inter-University Consortium on Negotiation and Conflict Resolution*, <https://law.gsu.edu/faculty-centers/cncr> [dostęp: 10.01.2021].

¹⁵¹ Uniwersytet Warszawski, Sprawozdanie z działania Rzecznika Akademickiego ds. Studenckich i Pracowniczych w okresie od 1 stycznia do 31 grudnia 2019 r., 31.01.2020, <http://ombudsman.uw.edu.pl/wp->

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

cie, w miarę rozwoju i wzmocnienia autorytetu Rzeczniczki zmienia się jej rozpoznawalność wśród społeczności akademickiej, relacje z administracją uczelni oraz z dziekanami poszczególnych wydziałów¹⁵². W zakres jej działalności wchodzi trzy główne obszary, do których należą: profilaktyka i promocja ADR w środowisku akademickim, interwencja w zgłaszanych sprawach, działania sygnalizacyjne i promowanie rozwiązań rozwojowych i naprawczych na UW.

W 2019 r. liczba spraw zgłaszanych do Rzeczniczki wzrosła dwukrotnie, a tych zgłaszanych przez pracowników jest o jedną trzecią więcej niż w ostatnich latach. Największa liczba zgłoszeń studentów obejmowała sprawy związane z organizacją i tokiem studiów, w tym między innymi: skreślenie z listy studentów, wznowienie studiów, problem z ukończeniem studiów bądź zaliczeniem egzaminu lub przedmiotu, zmiana zasad studiów w ich trakcie, sposób prowadzenia zajęć lub oceniania przez wykładowców. Drugą najszerszą kategorią spraw, z którymi do Rzeczniczki zgłaszają się studenci, są konflikty i trudności komunikacyjne, np. pomiędzy studentami, pomiędzy studentami a wykładowcami czy promotorami oraz skargi na pracę dziekanatów. W ostatnim roku zwiększyła się także liczba skarg dotyczących dyskryminacji i molestowania. Jeśli chodzi o sprawy pracownicze, to najczęściej zgłaszane były trzy kategorie: złe traktowanie (dyskryminacja, mobbing), warunki pracy i polityka kadrowa oraz nieetyczne zachowania innych pracowników.

Zgodnie z § 7 wspomnianego wyżej zarządzenia nr 30 Rektora UW Rzecznik Akademicki może w zgłaszanych sprawach podejmować różnorodne działania, ale nie mają one charakteru wiążących decyzji¹⁵³. Należą do nich:

- przedstawienie stosownej informacji dotyczącej funkcjonowania i regulacji prawnych obowiązujących na UW,
- wskazanie jednostek/osób właściwych do załatwienia sprawy,
- wsparcie w załatwieniu sprawy poprzez uzyskanie informacji lub wyjaśnienie sprawy we właściwej jednostce,
- wspomaganie w rozwiązaniu konfliktu: zdiagnozowanie problemu i wybór sposobu jego rozwiązania,
- rekomendowanie/prowadzenie mediacji,
- przedstawianie Rektorowi informacji i rekomendacji, leżących w zakresie obowiązków Rzecznika, dotyczących wskazania niezbędnych zmian systemowych i sposobów działania Uczelni.

Najczęstszym typem działań podjętych przez Rzeczniczkę w 2019 r. było:

- udzielenie informacji dotyczącej funkcjonowania i regulacji prawnych obowiązujących na UW (117),
- wskazanie jednostek/osób właściwych do załatwienia sprawy (13),

content/uploads/2020/03/Sprawozdanie-z-dzia%C5%82a%C5%84-Rzecznika-2019.pdf [dostęp: 10.01.2021], s. 9. O ewolucji pozycji Rzecznika na UW świadczą także inne okoliczności, np. rozbudowa jego Biura. Na początku swojej działalności Rzecznik był zatrudniony jedynie na pół etatu, aktualnie w jego Biurze zatrudnione są trzy osoby, a w planach jest zatrudnienie czwartej, która będzie zajmować się przede wszystkim prowadzeniem mediacji.

¹⁵² *Ibidem*.

¹⁵³ Zarządzenie nr 30 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 16 sierpnia 2011 r. w sprawie powołania na Uniwersytecie Warszawskim Rzecznika Akademickiego.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

- interwencja w jednostce: uzyskanie informacji lub wyjaśnienie sprawy (25),
- coaching: wspomaganie w zdiagnozowaniu problemu i wyborze sposobu jego rozwiązania (29),
- mediacja: rekomendacja lub prowadzenie (15),
- sygnalizacja na piśmie: przedstawianie opisu występujących trudności oraz/lub rekomendacji niezbędnych zmian systemowych bądź działań naprawczych (4)¹⁵⁴.

Niezależnie od prowadzenia mediacji Biuro Rzeczniczkę współpracuje także z Centrum Rozwiązywania Sporów i Konfliktów działającym przy Wydziale Prawa i Administracji UW, które funkcjonuje od 2002 r., a jego celem jest między innymi promowanie mediacji oraz innych polubownych metod rozwiązywania sporów w społeczności akademickiej. W ramach Centrum, które jest wspierane przez Rektora UW, działa kilkunastu profesjonalnych mediatorów, którzy są pracownikami UW lub osobami współpracującymi z uczelnią i prowadzą bezpłatne mediacje w sporach akademickich, które kieruje do nich Rzecznik Akademicki, Rektor uniwersytetu, inne jednostki UW lub mediacje są prowadzone w oparciu o wniosek o mediację złożony przez członka społeczności akademickiej¹⁵⁵. Ponadto Centrum popularyzuje koncyliacyjne metody rozwiązywania sporów i umiejętności miękkie poprzez organizowanie warsztatów dla studentów oraz pracowników UW, które mają na celu głównie lepsze radzenie sobie z konfliktami w miejscu pracy i nauki. Władze UW dostrzegły korzyści, jakie niesie za sobą podejście oparte na interesach do rozwiązywania konfliktów w akademii i stworzyły stopniowo, przy wsparciu pracowników UW, system rozwiązywania sporów, którego elementami są: Rzecznik Akademicki, Centrum Rozwiązywania Sporów i Konfliktów oraz system szkoleń dotyczących radzenia sobie z konfliktami.

ALTERNATYWNE PROCEDURY ADJUKACYJNE I MIESZANE W ROZWIĄZYWANIU SPORÓW AKADEMICKICH

1. Charakter metod adjukacyjnych

Z wielu badań wynika, że najbardziej skuteczne w rozwiązywaniu sporów jest stosowanie metod koncyliacyjnych, a jeśli te nie przynoszą efektu, wówczas wykorzystuje się metody adjukacyjne¹⁵⁶. Mediacja jest efektywną metodą rozwiązywania różnorodnych sporów, jednak nie zawsze dochodzi w niej do zawarcia ugody. Poza tym mediacja może nie być odpowiednią metodą w niektórych sporach, zwłaszcza w tych, w których: strony są zaangażowane w konflikt oparty na wartościach i nie ma w nim miejsca na kompromis; strona nie angażuje się skutecznie w negocjacje; jedna ze stron odmawia udziału w dobrej wierze; sprawa

¹⁵⁴ Uniwersytet Warszawski, Sprawozdanie z działania Rzecznika Akademickiego ds. Studenckich i Pracowniczych w okresie od 1 stycznia do 31 grudnia 2019 r.

¹⁵⁵ Niezależnie od mediacji akademickich główny trzonem działalności Centrum jest edukacja studentów prawa w tym zakresie. Do Centrum wpływają sprawy skierowane przez sądy, a w ramach tzw. kliniki mediacji studenci, po intensywnych i praktycznych zajęciach dotyczących negocjacji, rozwiązywania sporów i mediacji, prowadzą ko-mediacje i pełnią funkcję mediatorów pierwszego kontaktu w sprawach kierowanych przez sądy. Co istotne, studenci nie biorą udziału w mediacjach akademickich, gdyż te, które wpływają do Centrum, zazwyczaj dotyczą sporów pomiędzy pracownikami Uniwersytetu.

¹⁵⁶ A.L. Limbury, *Hybrid Dispute Resolution Processes – Getting the Best while Avoiding the Worst of Both Worlds?*, “New York State Bar Association Dispute Resolution Journal” 2009 (Spring).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

musi być rozstrzygnięta przez sąd; jedna ze stron nie zamierza mediować; istnieje nierównowaga sił między stronami, której mediator nie może zneutralizować lub strony nie są zaangażowane w proces dochodzenia do rozwiązania¹⁵⁷.

Zauważono także, że w niektórych sprawach nie wystarczają metody polubowne, ponieważ strony lub charakter konfliktu wskazuje na to, że wybór dyrektywnych sposobów rozstrzygnięcia sporu jest bardziej efektywny. Jeżeli metody koncyliacyjne, takie jak mediacja, nie są skuteczne, gdyż nie dochodzi do rozwiązania sporu lub nie jest wskazane ich zastosowanie, stosuje się procedury adwokacyjne. Klasycznymi przykładami tych metod są arbitraż i postępowanie sądowe, w których ostatecznie spór jest rozstrzygany w drodze wiążącej decyzji neutralnej osoby trzeciej. Postępowania adwokacyjne odnoszą się do rozstrzygnięcia sporu lub wydania decyzji przez organ do tego uprawniony, w ramach którego sędzia, arbiter lub inna osoba neutralna bada fakty, przegląda dowody, wysłuchuje argumenty prawne i uzasadnienia stron w celu podjęcia wiążącej decyzji, która określa prawa i obowiązki stron sporu¹⁵⁸. Mimo że arbitraż jest zaliczany do procedur adwokacyjnych, podobnie jak sąd, to jest on stosowany zamiast sądu, a zatem w tym znaczeniu jest metodą ADR. W przeciwieństwie do postępowania przed sądem arbitraż cechuje dość silny element autonomii stron, wyrażający się w tym, że dochodzi do niego z woli stron, mają one wpływ na wybór arbitrów oraz na przebieg postępowania. Opinie na ten temat nie są jednak zgodne. Niektórzy autorzy uważają, że arbitraż nie należy do metod ADR, gdyż nie ma charakteru koncyliacyjnego¹⁵⁹.

Jednak nawet jeśli uznać arbitraż czy inne metody, w których podejmuje się decyzje, za metody ADR, to są one głęboko zakorzenione w postępowaniach sądowych, mających charakter sporny i kontradiktoryjny, w związku z czym istnieje wątpliwość, czy są one odpowiednio do rozstrzygania spraw dotyczących kwestii akademickich¹⁶⁰. Dlatego sporo kontrowersji budzi np. wydawanie decyzji i rozstrzyganie sporów przez rzeczników akademickich, o czym była mowa wcześniej w tym artykule, i z tego powodu model ombudsmana akademickiego, w którym rozstrzyga on konflikty i podejmuje wiążące decyzje, jest stosowany rzadko.

Wprowadzenie metod rozwiązywania konfliktów na uczelniach, które mają przede wszystkim charakter koncyliacyjny, było nie tylko wynikiem zwiększającej się liczby skarg czy postępowań przed sądami przeciwko uczelniom, lecz przede wszystkim wyrazem zmiany podejścia uniwersytetu do społeczności akademickiej i oparciu tej relacji na interesach (*interest-based*). W wielu krajach, gdzie wprowadzono procedury ADR w sporach akademickich,

¹⁵⁷ Na temat sporów, które nie nadają się do mediacji, zob. H. Abramson, *Mediation Representation: Advocating in a Problem – Solving Process*, Boulder 2004, s. 117 i n.; P. Young, *The “What” of Mediation: When Is Mediation the Right Process Choice?*, October 2006, www.mediate.com/articles/young18.cfm [dostęp: 10.01.2021]; Ch. Moore, *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflicts*, San Francisco 1996, s. 13; T. Grillo, *The Mediation Alternative: Process Dangers for Women*, “The Yale Law Journal” 1991, vol. 100(6), s. 1585; R. Delgado, Ch. Dunn, P. Brown, H. Lee, D. Hubbert, *Fairness and Formality: Minimizing the Risk of Prejudice in Alternative Dispute Resolution*, “Wisconsin Law Review” 1985, no. 1359, s. 1387 i n.

¹⁵⁸ *Adjudication*, <https://dictionary.thelaw.com/adjudication> [dostęp: 10.01.2021].

¹⁵⁹ Na przykład R. Morek (*ADR – w sporach gospodarczych*, Warszawa 2004, s. 2) uważa, że arbitraż nie może być zdefiniowany jako metoda ADR ze względu na jej adwokacyjny charakter. Wielu autorów z kolei uważa, iż arbitraż, mimo że ma charakter orzeczniczy, może zostać włączony do metod ADR, ponieważ jest alternatywą dla postępowania sądowego, a także zawiera pewne cechy wskazujące na silną autonomię strony. Zob. L.L. Riskin, J.E. Westbrook, *Dispute Resolution and Lawyers*, St. Paul 2002, s. 3; C. Meankel-Meadow, L.P. Love, A.K., Schneider, *Mediation: Practice, Policy and Ethics*, New York 2005, s. 383.

¹⁶⁰ R. Behrens, *op. cit.*, s. 41.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

stały się one przeciwwagą dla procedur bardziej formalnych. Jak podaje R. Behrens, w niektórych krajach – np. Kanadzie, Stanach Zjednoczonych, Norwegii, Niemczech, Belgii czy Polsce – w ramach instytucji ombudsmana akademickiego czy też innych metod ADR wykorzystywanych na uczelniach nie stosuje się co do zasady procedur o charakterze decyzyjnym i władczym¹⁶¹.

Z kolei zwolennicy wprowadzenia postępowań adjukacyjnych w sporach uniwersyteckich wskazują, że mogą one być komplementarne w stosunku do facylitacji, mediacji, konsultacji czy poradnictwa, a jeśli są stosowane z wyczuciem i tylko wtedy, kiedy inne mechanizmy nie są efektywne, to mogą być przydatne¹⁶². Przykładem metody adjukacyjnej w konfliktach z udziałem studentów jest instytucja Office of the Independent Adjudicator, omówiona w kolejnej części niniejszego opracowania.

2. Office of the Independent Adjudicator (OIA)

2.1. Opis ogólny

Office of the Independent Adjudicator, którego jurysdykcja rozciąga się na Anglię i Walię, jest przykładem nietypowej instytucji, w której stosuje się różnorodne mechanizmy rozwiązywania sporów akademickich, głównie o charakterze adjukacyjnym. Urząd OIA, którego nazwę trudno przetłumaczyć na język polski, powstał w 2004 r. na podstawie art. 13 ustawy o szkolnictwie wyższym (Higher Education Act 2004). Wprowadzono w nim wymóg utworzenia ogólnokrajowego organu, którego zadaniem jest rozpatrywanie skarg studentów w Anglii i Walii¹⁶³. Sama nazwa podkreśla niezależność urzędu (*independent*) oraz wskazuje na podstawowy charakter jego działalności, czyli na wydawanie decyzji (*adjudicator*). W ramach swojej działalności OIA rozpatruje skargi kierowane przez studentów oraz byłych studentów ze wszystkich uniwersytetów Anglii i Walii¹⁶⁴.

Omawiana tu instytucja została zatwierdzona przez Chartered Trading Standards Institute (CTSI) – organ brytyjskiego rządu, rozstrzygający spory konsumenckie za pomocą alternatywnych metod rozwiązywania i rozstrzygania sporów. Konsumentami w tym przypadku są studenci lub byli studenci, którzy mogą składać skargi na jakiegokolwiek działanie lub zaniechanie instytucji szkolnictwa wyższego¹⁶⁵. W raporcie OIA z 2019 r. stwierdzono, że studenci przy składaniu skarg i zażaleń są traktowani tak, jak konsumenci¹⁶⁶. W 2019 r. 2371 studentów złożyło skargi do OIA, tj. 21% więcej niż w roku poprzednim. Jest to największa liczba skarg, które wpłynęły do tej instytucji od początku jej istnienia¹⁶⁷. W 71% przypadków skargi złożyli studenci krajowi, ale aż 29% skarg pochodziło od studentów zagranicznych, w tym

¹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁶² *Ibidem*, s. 49.

¹⁶³ Higher Education Act 2004, www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/8/part/2#commentary-key-3412c79329f6012fa4741c6292f67ab7 [dostęp: 10.01.2021].

¹⁶⁴ OIA Scheme Rules, www.oiahe.org.uk/media/2276/oia-rules-april-2018.pdf [dostęp: 10.01.2021], art. 2.1 (dalej: OIA Scheme Rules).

¹⁶⁵ Guidance Note: OIA Scheme Rules – April 2018, www.oiahe.org.uk/media/2268/guidance-note-rules-april-2018.pdf [dostęp: 10.01.2021], s. 7, pkt 33.

¹⁶⁶ OIA Annual Report 2019, www.oiahe.org.uk/media/2470/oia-annual-report-2019.pdf [dostęp: 10.01.2021], s. 7.

¹⁶⁷ *Ibidem*, s. 6.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

21% od studentów spoza UE¹⁶⁸. Warto zauważyć, że zwiększenia liczby skarg na działanie uczelni OIA nie interpretuje negatywnie, ponieważ uważa, że zgodnie z zasadą traktowania studentów jako konsumentów świadczy to o ich rosnącej świadomości¹⁶⁹.

Ten interesujący mechanizm nie ma zbyt wielu odpowiedników na świecie i nie daje się zakwalifikować w ramy typowych metod ADR, chociaż niektórzy uważają, że OIA najbardziej przypomina instytucję ombudsmana¹⁷⁰. Należy jednak zaznaczyć, że OIA rzadko stosuje takie metody, jak: nieformalna rozmowa, facylitacja, dyplomacja wahadłowa czy mediacja, które są głównymi narzędziami pracy ombudsmanów.

2.2. Istota instytucji OIA

Podstawowa procedura stosowana przez OIA ma charakter inkwizycyjny, w przeciwieństwie do kontradyktoryjnego charakteru postępowań sądowych czy arbitrażowych. W systemie inkwizycyjnym osoba podejmująca decyzje odgrywa aktywną rolę i nadzoruje gromadzenie dowodów niezbędnych do rozstrzygnięcia sprawy oraz poszukuje dowodów i przesłuchuje świadków, natomiast w systemie kontradyktoryjnym rola sędziego jest bierna, a aktywność podejmują pełnomocnicy. Celem zarówno systemu kontradyktoryjnego, jak i systemu inkwizycyjnego jest znalezienie prawdy, przy czym w kontradyktoryjnym procesie poszukuje się prawdy, wykorzystując sporny charakter procesu, a zatem strony są stawiane przeciwko sobie. W przypadku OIA decyzje oparte są wyłącznie na dokumentach przedstawionych przez strony, a aktywność OIA w zbieraniu i poszukiwaniu dowodów jest znacząca¹⁷¹.

Trudno zakwalifikować działalność OIA do jednej metody. Instytucja ta ma pewne cechy, które wskazują na jej ADR-owski charakter, ponieważ procedury OIA są stosowane zamiast sądu. Ponadto inkwizycyjny charakter jej działań powoduje, że postępowanie przed tym organem nie jest sporne i również dlatego zaliczyć je można do grona procedur ADR, rozumianych nie tylko jako alternatywa dla sądu, lecz także jako postępowanie o charakterze niespornym. Ponadto OIA w niektórych przypadkach może stosować mediacje i negocjacje, co wskazywałoby z kolei na mieszany i koncyliacyjny charakter tych postępowań. W większości przypadków OIA kończy spór przez podjęcie decyzji.

2.3. Procedury i środki zaradcze stosowane przez OIA

Analiza postępowania przed OIA prowadzi do wniosku, że jest ono dość sformalizowane w przeciwieństwie do narzędzi i procedur stosowanych przez ombudsmanów akademickich, którzy kierują się zasadą braku formalizmu. Już samo składanie skarg do OIA jest sformalizowane, np. określony jest czas na odpowiedź i dokonanie czynności, jasno są określone ramy podmiotowe i ograniczenia przedmiotowe skarg, ich składanie odbywa się formie pisemnej, a odstępstwa od tej zasady są zupełnie wyjątkowe¹⁷². Przed wniesieniem skargi do

¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁹ *Ibidem*.

¹⁷⁰ R. Behrens, *op. cit.*, s. 27.

¹⁷¹ *Inquisitorial System*, <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Inquisitorial+System> [dostęp: 10.01.2021].

¹⁷² Zob. Guidance Note: OIA Scheme Rules – April 2018. Urząd OIA nie rozpatruje skarg dotyczących aplikacji

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

OIA student musi wyczerpać wewnętrzną drogę rozwiązywania sporów w macierzystej uczelni. Tylko w wyjątkowych przypadkach OIA rozpatruje skargi, które nie wyczerpały tej drogi¹⁷³. W przypadku gdy skarga jest uzasadniona lub częściowo uzasadniona, OIA wydaje zalecenie (*recommendation*), które jest wiążące, ale jedynie dla uczelni wyższej¹⁷⁴. W przeciwieństwie do uczelni wyższej zalecenie OIA nie ma charakteru wiążącego dla studentów, którzy bez żadnych konsekwencji mogą zdecydować, czy chcą się do niego zastosować¹⁷⁵.

Przykłady zaleceń OIA dla uczelni wyższych są następujące: odesłanie skargi do uczelni wyższej w celu ponownego rozpatrzenia; rekomendowanie podjęcia działania przez uczelnię, które uznane jest za sprawiedliwe i właściwe w danych okolicznościach; zmiana sposobu rozpatrywania skarg; zmiana wewnętrznych procedur lub przepisów; dokonanie płatności na rzecz studenta, która może obejmować odszkodowanie lub zadośćuczynienie; przeproszenie studenta. Uczelnia wyższa powinna zastosować się do wydanych przez OIA rekomendacji w wyznaczonych terminach i ma obowiązek poinformować OIA o ich realizacji. Jeśli się do nich nie stosuje, to sankcją dla uczelni jest opis sprawy przez OIA zamieszczony w raporcie rocznym, który ma charakter publiczny¹⁷⁶. W 2019 r. OIA stwierdziło, że 50% skarg studentów jest nieuzasadnionych, tylko 3% jest w pełni uzasadnionych, 11% jest częściowo uzasadnionych, a 9% skarg załatwiono przez ugodę¹⁷⁷.

Reguły OIA przewidują, że urząd ten prowadzi także postępowania ugodowe, a takie postępowania są określane jako nieformalne rozwiązanie wniesionego zażalenia, bez konieczności pełnego badania faktów¹⁷⁸. Jedną z rekomendacji dla uczelni wyższej może być złożenie studentowi przez uczelnię propozycji rozwiązania sporu, z tym że OIA ma uprawnienia, aby ocenić, czy oferta uczelni jest rozsądna. Jeśli student zaakceptuje przedstawioną ofertę w całości, zawarta ugoda ma powagę rzeczy ugodzonej i student co do zasady nie może wszcząć postępowania sądowego w tej sprawie. Instytucja OIA odgrywa bardzo aktywną rolę w postępowaniu ugodowym, którą można określić jako facylitatora procesu. Ponadto podejmuje wiele decyzji, jak np. zaproponowanie stronom sprawy ugodowego załatwienia sporu, zwrócenie się do uczelni o przedstawienie oferty, ocena tej oferty, wyznaczenie ram czasowych na jej złożenie i zaakceptowanie, zaproponowanie mediacji i skorzystanie z mediatora zewnętrznego. Świadczą o tym takie sformułowania, jak: „[...] we [OIA] may try to settle a complaint”, „Sometimes we will invite the higher education provider to make an offer to the student”, „We will always give the student and the higher education provider time to consider the proposed settlement [...]”, „In some cases we may suggest that the complaint should be referred to an external mediator [...]”¹⁷⁹.

Często strony sporu akademickiego decydują się na ugodę, w ramach której uczelnia wyższa zobowiązuje się do ponownego przeprowadzenia postępowania wewnętrznego

na studia czy też zatrudnienia studenta, jeśli przedmiotowa sprawa została już rozstrzygnięta przez sąd lub inną instytucję ADR (zob. *ibidem*, Rules 4–5).

¹⁷³ Art. 7.1 OIA Scheme Rules.

¹⁷⁴ Art. 14.1 OIA Scheme Rules.

¹⁷⁵ Art. 14.9 OIA Scheme Rules.

¹⁷⁶ Guidance Note: OIA Scheme Rules – April 2018, s. 11.

¹⁷⁷ OIA Annual Report 2019, s. 12.

¹⁷⁸ Guidance Note: OIA Scheme Rules – April 2018, Rule 39.1: „Ugoda to nieformalne rozwiązanie wniesionej do nas skargi. Oznacza to, że skarga zostaje rozwiązana bez konieczności pełnego rozpatrzenia”.

¹⁷⁹ *Ibidem*, Rules 39, 39.1, 39.3, 39.5.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

w sprawie studenta, jednocześnie przyznając, że poprzednia procedura rozpatrzenia sprawy była wadliwa. W niektórych sprawach OIA sugeruje uczestnikom sporu skorzystanie z pomocy mediatora, który ułatwiłby skonfliktowanym stronom dojście do porozumienia, chociaż z regulaminu i zasad dobrej praktyki nie wynika, czy do mediacji może dojść na wniosek jednej ze stron czy też tylko z inicjatywy OIA. Przepisy nie wyjaśniają, kto jest mediatorem, wskazują jedynie, że jest to mediator zewnętrzny, nie precyzują jednak, jakimi zasadami się posługuje. Zgodnie z regulaminem do mediacji dochodzi w przypadku, gdy student i szkoła wyższa zgodzą się na taką rekomendację, mediacja jest więc przeprowadzana zgodnie z zasadą dobrowolności. W regulaminie jest mowa jedynie o mediacji, natomiast zasady dobrej praktyki OIA wymieniają mediację i koncyliację. Mediacja może być prowadzona tylko w pewnych konkretnych sytuacjach, tzn. gdy student i szkoła wyższa zgadzają się, że doszło do naruszenia, ale nie mogą się porozumieć w kwestii naprawy wynikłej sytuacji albo gdy OIA uważa skargę za uzasadnioną bądź częściowo uzasadnioną, a mediacja mogłaby pomóc we wspólnym znalezieniu rozwiązania sporu¹⁸⁰. Jak podkreśla OIA, mediacja jest szczególnie pożądaną formą rozwiązywania sporów w przypadku, gdy student chce kontynuować naukę na danej uczelni¹⁸¹.

Regulamin OIA respektuje akademicką niezależność. Na przykład OIA nie wkracza w sferę „akademickiej oceny” i nie może wprost rekomendować zmiany oceny pracy studenta na inną, ale może zarekomendować pozytywne rozpatrzenie wniosku studenta o przyjęcie pracy po terminie, co pośrednio może wpłynąć na jego ocenę. Rekomendacje OIA są skierowane do uczelni wyższej, nie mogą więc nakazywać konkretnemu pracownikowi naukowemu zachowania się w określony sposób. W sytuacji gdy praktyczne rozwiązanie jest niedostępne lub nieodpowiednie, OIA może zarekomendować rozwiązanie finansowe, np. polecić zwrot opłaty za studia za określony czas czy też zalecić wypłacenie odszkodowania studentowi obejmujące poniesioną szkodę¹⁸². Aby uzyskać odszkodowanie, student musi udowodnić poniesione koszty i straty (np. przedstawić rachunki). Dodatkowo OIA może zarekomendować wypłatę określonej sumy tytułem zadośćuczynienia za wyrządzoną krzywdę (*stress and inconvenience*), ale rekomendacja wypłaty zadośćuczynienia powyżej 5 tys. funtów ma miejsce jedynie w wyjątkowych przypadkach¹⁸³.

2.4. Orzecznictwo sądów dotyczące decyzji OIA

Decyzje OIA podlegają kontroli sądowej. Jeżeli student uważa, że jego skarga nie została rozpatrzona prawidłowo, może złożyć skargę na decyzję OIA do sądu¹⁸⁴. Do postępo-

¹⁸⁰ *Ibidem*, Rule 39.5. Zob. także: *The good practice framework: handling student complaints and academic appeals*, www.oiahe.org.uk/media/1859/oia-good-practice-framework.pdf [dostęp: 10.01.2021], s. 12–13.

¹⁸¹ *The good practice framework...*, s. 6. Przykłady proponowanych zaleceń: ponowne przeprowadzenie przez szkołę wyższą procedury rozpatrzenia sprawy, która była wadliwa lub nieobiektywna; zmiana sposobu przeprowadzania oceny pracy studenta lub procedur stosowanych w szkole wyższej; ponowna ocena pracy na podstawie prawidłowych kryteriów ewaluacji; szkoła wyższa powinna przeprosić studenta za zaistniałą sytuację.

¹⁸² *Ibidem*.

¹⁸³ *Ibidem*, s. 8. Kwoty odszkodowania to: 500 funtów – określana jako umiarkowana, od 501 do 2 tys. funtów – określana jako znacząca, pomiędzy 2001 a 5 tys. funtów – określana jako surowa.

¹⁸⁴ Wyrok w sprawie *Siborurma v. OIA*, [2008] ELR 209, w którym stwierdzono, że decyzje OIA podlegają kontroli sądowej. Zob. także: *Greater clarity given on students' rights to judicial review*, 22 February 2017, <https://wonkhe.com/blogs/analysis-clarity-given-students-rights-judicial-review> [dostęp: 10.01.2021]; England

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

wań sądowych dochodzi jednak niezwykle rzadko, ponieważ to sąd musi wydać pozwolenie na wniesienie skargi na decyzję OIA¹⁸⁵. Przykładowo w 2019 r. odbyło się jedynie osiem spraw sądowych przeciwko decyzjom OIA. Niemniej orzeczenia sądów dostarczają ważnych wskazówek dotyczących zakresu działania i jurysdykcji OIA¹⁸⁶. Z punktu widzenia kontroli decyzji OIA przeprowadzonej przez sąd ważna jest sprawa *Siborurma v. OIA*, która potwierdziła dwie zasady. Po pierwsze, chociaż decyzje OIA podlegają kontroli sądowej, to sądy przy orzekaniu biorą pod uwagę ekspercki charakter OIA oraz trafność jej decyzji i z tej przyczyny niewielu osobom zostaje udzielone pozwolenie na wniesienie skargi do sądu. Potwierdzają to statystyki, gdyż czterem z pięciu powodów odmawia się pozwolenia na wniesienie pozwu przeciwko OIA. Po drugie, sąd potwierdził bardzo szeroki zakres dyskrejonalny tego organu i dużą swobodę w określaniu charakteru oraz zakresu sprawowanej przez niego kontroli – OIA może nie tylko analizować przepisy, lecz także badać, czy przepisy obowiązujące na uczelni są właściwe (*reasonable*)¹⁸⁷. W sprawie *Sandhar v. OIA*¹⁸⁸ sąd potwierdził regułę, że OIA nie ma obowiązku prowadzić ustnej rozprawy – powinna mieć ona wyjątkowy charakter, a procedury stosowane przez OIA powinny być niezależne i niestroneczne. W sprawie *Burger v. OIA*¹⁸⁹ sąd opowiedział się przeciwko jurydyzacji postępowań przed OIA i traktowania ich jak postępowań przed sądem, stwierdzając, że celem programu OIA jest zapewnienie bezpłatnej i nieformalnej obsługi skarg, a instytucja ta nie jest powołana do tego, aby zastępować postępowanie sądowe, dlatego jej decyzji nie należy analizować w ten sam sposób, co orzeczeń sądowych.

W kilku innych sprawach sądy potwierdziły zasadę wyłączenia z jurysdykcji OIA spraw z zakresu „oceny akademickiej”. Instytucja ta według opinii sądu nie może ingerować w ocenę akademicką i stawiać się w pozycji nauczycieli akademickich, zalecać ponownego wystawienia ocen lub ich komentować¹⁹⁰. Może natomiast analizować, czy uczelnia postępowała zgodnie z własnymi procedurami oceniającymi i ewaluującymi oraz czy w procesie podejmowania decyzji mógł się pojawić jakiś element niesprawiedliwości.

3. Arbitraż

Ze względu na różnorodną działalność prowadzoną przez uniwersytety warto przeanalizować również zastosowanie arbitrażu w sporach z udziałem uczelni wyższych jako alternatywy do bardziej formalnych postępowań wewnętrznych i zewnętrznych. Arbitraż jako meto-

and Wales High Court (Administrative Court) Decisions, www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Admin/2017/188.html [dostęp: 10.01.2021].

¹⁸⁵ Pierwszym etapem dotyczącym rozpoczęcia procedury w sądzie jest wystąpienie do sądu o „pozwolenie” na wniesienie pozwu. Sąd z góry wyklucza sprawy, w których nie dostrzega żadnej podstawy prawnej do wniesienia pozwu lub jeśli strona nie ma legitymacji procesowej.

¹⁸⁶ OIA Annual Report 2019.

¹⁸⁷ F. Mitchell, *The OIA and Judicial Review: Ten principles from ten years of challenges*, December 2015, www.oiahe.org.uk/media/1885/oia-and-judicial-review-fm.pdf [dostęp: 14.02.2021].

¹⁸⁸ [2011] EWCA Civ 1614.

¹⁸⁹ [2013] EWCA Civ 1803.

¹⁹⁰ *Curran QC in R (Gopikrishna) v. OIAI*, [2015] EWHC 207, poz. 143 i n.; *Clark v. University of Lincolnshire and Humberside* 13 and *Moroney v. Anglo-European College of Chiropractic* 14b, [2000] 3 All ER 752; *Cardao-Pito v. OIA*, [2012] EWHC 203 (Admin); *R (Mustafa) v. OIA and Queen Mary, University of London*, [2013] EWHC 1279 (Admin).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

da adjukacyjna, w której arbiter podejmuje najczęściej wiążącą i ostateczną decyzję, przynosi wiele korzyści, do których należą: rozstrzygnięcie sporu przez arbitra lub panel arbitrów, którzy są nie tylko neutralni, lecz także specjalizują się w określonego rodzaju sporach; zapewnienie poufności, a przez to możliwość zachowania twarzy, reputacji czy dobrych relacji. Ponadto w odniesieniu do postępowania sądowego procedury arbitrażowe są mniej formalne i zapewniają większy wpływ stron na wybór samej procedury i arbitrów oraz na przebieg postępowania. Głębszego zastanowienia się przy wyborze tej drogi podejścia do sporów akademickich wymaga to, w jakich sprawach arbitraż może być stosowany, kto będzie arbitrem, gdzie arbitraż będzie się odbywał i według jakich zasad. Nawet jeśli okaże się, że wykorzystanie arbitrażu w sporach, w których stroną jest uczelnia, jest ograniczone tylko do niektórych spraw, to możliwość udziału w bezstronnej i neutralnej procedurze, charakteryzującej się poufnością, brakiem formalizmu i względną szybkością postępowania, jest ważny argument w dyskusji nad zastosowaniem tej metody rozwiązywania sporów.

Do tej pory arbitraż w sporach uczelnianych funkcjonował tylko w ograniczonym zakresie. Spore doświadczenie w jego zastosowaniu mają uczelnie w Stanach Zjednoczonych. Jednym z przykładów zastosowania arbitrażu w tym kraju w sporach uczelnianych jest *grievance arbitration*¹⁹¹. Ten rodzaj arbitrażu jest wykorzystywany głównie w sporach zbiorowych jako ich ostatni etap, ale zaczął funkcjonować także w sporach pracowniczych przy rozpatrywaniu skarg i zażaleń składanych przez pracowników na działalność uczelni¹⁹². Jest on dozwolony w 20 stanach USA i wykorzystywany głównie na tych uczelniach, na których działają związki zawodowe. Związki zawodowe preferują ten rodzaj rozstrzygania sporów, gdyż gwarantuje on większą niezależność i fachowość decyzji w porównaniu do decyzji wydawanych przez radę uczelni lub podobny organ¹⁹³. Arbitraż w sektorze publicznym USA, między innymi na publicznych uczelniach wyższych, stosuje się coraz częściej, a orzecznictwo sądów sprzyja zastosowaniu takiej metody¹⁹⁴.

Doświadczenia amerykańskie wskazują, że w sprawach z udziałem studentów arbitraż może prowadzić do ograniczenia praw studentów do wyboru procedury rozwiązywania sporów, a także do braku transparentności działań uniwersytetów. Przykładem może być wprowadzanie obowiązkowych klauzul arbitrażowych w umowach zawieranych między uczelniami a studentami (tzw. *enrollment contracts*). W ostatnich latach instytucje publiczne, w tym uniwersytety, włączają coraz częściej tzw. obowiązkowe klauzule arbitrażowe do umów zawieranych pomiędzy studentem a uczelnią dotyczących warunków studiowania oraz zasad finansowania studiów. Są one obowiązkowe, gdyż odmowa podpisania umowy zawierającej klauzulę arbitrażową w zasadzie wyłącza możliwość studiowania na danej uczelni. Klauzule te spotykają się z krytyką, jednak pomimo wątpliwości co do ich konstytucyjności w sporach konsumenckich Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych jak dotąd orzekał, że włączenie obowiązkowych klauzul w umowach jest zgodne z Konstytucją i nie ogranicza prawa do sądu¹⁹⁵.

¹⁹¹ *Grievance Arbitration*, [https://content.next.westlaw.com/5-517-3012?__lrTS=20200719124713227&transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://content.next.westlaw.com/5-517-3012?__lrTS=20200719124713227&transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true) [dostęp: 10.01.2021].

¹⁹² N.B. Lovell, *Grievance Arbitration in Arbitration*, Bloomington 1985, s. 10.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ *Ibidem*, s. 23.

¹⁹⁵ B. Mayotte, *How Arbitration Helps, Hurts Defrauded Student Loan Borrowers*, 14 July 2016, www.usnews.com/education/blogs/student-loan-ranger/articles/2016-07-14/how-arbitration-helps-hurts-defrauded-student-loan-borrowers [dostęp: 10.03.2021].

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Klauzule te w umowach między uczelnią a studentem powodują, że administracja stanowa czy też federalna nie jest w stanie określić, czy np. uniwersytety dopuszczają się nieprawidłowości w wykorzystaniu finansowego wsparcia ze strony władz federalnych lub stanowych, gdyż ze względu na poufność zawartą w tych klauzulach studenci nie mogą wnosić skarg i w konsekwencji spraw do sądów na działalność uniwersytetu, co powoduje brak transparentności procesu i brak kontroli uczelni¹⁹⁶. W przypadku zastosowania arbitrażu brak jest odpowiedzialności uczelni za jej działania, a także - według niektórych autorów – wpisana jest w taką procedurę stronniczość polegająca na faworyzowaniu uczelni, ponieważ uczelnia zna lepiej system i może bardziej skutecznie przekonać arbitrów do swoich racji¹⁹⁷.

Pomimo wątpliwości co do stosowania obowiązkowych klauzul arbitrażowych w umowach ze studentami jest wiele sfer działalności uczelni, w których arbitraż może mieć skuteczne zastosowanie. Taką działalnością jest chociażby aktywność międzynarodowa uczelni wyższych. Uczelnie angażują się, czasami bardzo intensywnie, w działalność o charakterze międzynarodowym ze względu na „internacjonalizację wykształcenia”. Uniwersytety wchodzi w różnego rodzaju relacje i umowy z innymi uczelniami, organizacjami czy nawet z biznesem prywatnym w innych krajach. Arbitraż tradycyjnie znajduje największe zastosowanie w międzynarodowych sporach handlowych ze względu na neutralność arbitrów, profesjonalizm i ekspercki charakter tej procedury czy też stosunkowo dużą łatwość wykonalności orzeczeń arbitrażowych na podstawie Konwencji Nowojorskiej z 1958 r. Do tej pory arbitraż miał niewielkie zastosowanie w umowach, w których stroną są uniwersytety lub uniwersytety i inne podmioty z dwóch różnych krajów, np. w umowach dotyczących wspólnych badań, finansowania badań, grantów, wymiany studenckiej czy też programów międzynarodowych. Warto rozważyć, czy w takich sprawach arbitraż – szczególnie w połączeniu z mediacją poprzez wprowadzenie klauzul mieszanych mediacyjno-arbitrażowych – mógłby mieć zastosowanie, chociażby ze względu na zachowanie relacji między instytucjami partnerskimi, orzeczenie wydane przez arbitrów, którzy znają kulturę akademicką i są neutralni, a także zapewnienie poufności.

Przy zastosowaniu arbitrażu w sporach akademickich należy z dużą uwagą rozważyć, w jakich sprawach może on być stosowany ze względu na charakter tych sporów, które często dotyczą w sfery wolności i oceny akademickiej. Z tego powodu decyzje arbitrów nie powinny dotyczyć tego, czy ocena akademicka była właściwa czy też nie, lecz czy została zastosowana właściwa procedura i w jaki sposób wpłynęła ona na ocenę akademicką, tzn. czy decyzja była

¹⁹⁶ A. Walsh, *States Should Act to Prohibit Mandatory Arbitration in College Enrollment Contracts*, 26 May 2020, <https://tcf.org/content/commentary/states-act-prohibit-mandatory-arbitration-college-enrollment-contracts/https://tcf.org/content/commentary/states-act-prohibit-mandatory-arbitration-college-enrollment-contracts> [dostęp: 10.01.2021]. W 2016 r., w trakcie administracji prezydenta B. Obamy, wprowadzono zakaz na tych uczelniach publicznych, które otrzymywały wsparcie finansowe rządu federalnego, dotyczący stosowania obowiązkowych klauzul arbitrażowych w umowach zawierających postanowienia o kredytach studenckich udzielanych przez uniwersytety w celu zapobiegania nieuczciwym praktykom i zapewnienia studentom możliwości wniesienia skarg i zażaleń, w których ostatnią instancją jest postępowanie przed sądem. W 2019 r. administracja prezydenta D. Trumpa usunęła ten zakaz i od lipca 2020 r. można wprowadzać obowiązkowe klauzule arbitrażowe w umowach dotyczących kredytów studenckich, z tym że obecnie ta sprawa znajduje się w sądzie i oczekuje na rozstrzygnięcie. Wobec decyzji administracji federalnej obecnie pojedyncze stany zaczęły podejmować decyzje odnośnie do obowiązkowych klauzul arbitrażowych w umowach o kredyt studencki, np. stany Virginia czy New Jersey wprowadziły zakaz klauzul arbitrażowych w tych umowach.

¹⁹⁷ Krytycznie o wiążących klauzulach arbitrażowych zob. M. Charmatz, *Binding Arbitration: Bad for Students, Bad for Schools*, “Disability Compliance for Higher Education” 2019, vol. 26(6).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

arbitralna czy też wydana z naruszeniem dyskrekcji¹⁹⁸. Przy takim zakreśleniu granic arbitrażu akademickiego ta procedura może przynosić wiele korzyści, zwłaszcza jeśli zastępuje postępowanie sądowe, charakteryzujące się zasadami legalizmu i formalizmu. W arbitrażu bierze się pod uwagę charakter sporów i stron, a w przypadku sporów akademickich – wartości ważne dla społeczności akademickiej oraz specyfikę uniwersytetów¹⁹⁹. Dlatego w arbitrażu akademickim szczególnie istotne jest to, aby arbitrami były osoby, które są wrażliwe na te wartości oraz rozumieją społeczność akademicką, przy jednoczesnym zapewnieniu neutralności i bezstronności²⁰⁰.

Wyrażane są opinie, że arbitraż może być efektywnie stosowany w sprawach, w których stroną są studenci. Przykład stanowią nowo tworzone uniwersytety w Zjednoczonym Królestwie, gdzie powoływano niezależnych arbitrów, których rola jest porównywalna z tradycyjną rolą wizytatorów (*visitors*) podejmujących wiążące decyzje²⁰¹. Niektórzy eksperci zajmujący się prawem dotyczącym szkolnictwa wyższego wyrażają opinie, że zastosowanie arbitrażu w takich sprawach daje studentom możliwość skorzystania z neutralnej i niezależnej procedury, w ramach której mogą uzyskać decyzję ekspercką wraz z uzasadnieniem²⁰². Odwoływanie się do decyzji arbitrów w sporach akademickich jest także nawiązaniem do tradycyjnego rozwiązywania sporów w akademii, gdzie często zarówno studenci, jak i pracownicy zwracają się do rektora jako do neutralnej osoby trzeciej w celu uzyskania pomocy w rozwiązaniu problemu.

PODSUMOWANIE

Obecnie uniwersytety stają w obliczu wielu problemów i wyzwań, wynikających ze zmiany oczekiwań wobec ich tradycyjnej roli polegającej na poszukiwaniu prawdy, jak również z konieczności dostosowania się do potrzeb globalnych, lokalnych i społecznych oraz kryzysów ekonomicznych i politycznych, które pojawiły się w XXI w. Złożony charakter społeczności akademickiej, a także zmiana oczekiwań wobec roli uniwersytetów oraz występujące w XXI w. kryzysy i wyzwania powodują, że uczelnie wyższe stają się „laboratoriami konfliktów”. Konflikty i spory na uczelniach zawsze były nierozłączną częścią życia akademickiego, ponieważ dochodzenie do prawdy przebiega poprzez spory i dyskusje. Niezależność akademicka, istnienie różnych grup, indywidualny tryb pracy czy hierarchiczne struktury powodują, że uniwersytety są szczególnie podatne na powstawanie konfliktów. W tej sytuacji muszą one mierzyć się nie tylko z większą liczbą konfliktów, ale i postępowań formalnych w sprawach wnoszonych przez członków społeczności uniwersyteckiej przeciwko rodzimym *Alma Mater*. Od czasu, kiedy uczelnie wyższe zaczęły borykać się z problemami finansowymi i musiały wprowadzić lub podwyższyć czesne, studenci stawiają im większe wymagania i postrzegają relacje z uniwersytetem częściej jako relacje o charakterze kontraktowym: pomiędzy konsumentami a dostawcami usług.

¹⁹⁸ M.W. Finkin, *The Arbitration of Faculty Status Disputes in Higher Education*, “Southwestern Law Journal” 1976, vol. 30(2).

¹⁹⁹ *Ibidem*.

²⁰⁰ *Ibidem*.

²⁰¹ F.N. Dutile, *Law and Governance Affecting the Resolution of Academic and Disciplinary Disputes...*, s. 58.

²⁰² *Ibidem*.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Ta tendencja wiąże się również z odejściem od doktryny *in loco parentis*, która tradycyjnie do lat 70. dawała bardzo duże uprawnienia uczelniom wyższym do ingerowania w życie studentów oraz do działania „w imieniu rodzica”. Uniwersytety miały legitymację do tego, aby bez żadnej kontroli ze strony zewnętrznych instytucji, w tym sądów, wprowadzać restrykcje, karać studentów i ograniczać ich prawa. Chociaż sądy kontynuują tradycję niewkraczania w sferę niezależności i oceny uniwersyteckiej, to na przykładzie niektórych państw, z których Stany Zjednoczone stanowią najwyraźniejszy przykład, można stwierdzić, że liczba spraw trafiających do sądów się zwiększa. W przypadku innych krajów przewiduje się, że jest to tylko kwestia czasu, gdyż – pomimo długiej tradycji rozwiązywania sporów w strukturach wewnętrznych – okazuje się, że nie są one wystarczające wobec zmiany relacji między studentami a uniwersytetem oraz zastępowania kultury wspólnotowej uniwersytetu kulturą korporacyjną.

W związku z tym uczelnie wyższe na całym świecie zaczęły poszukiwać nowych sposobów rozwiązywania sporów, które chroniłyby niezależność uniwersytetów, pełniłyby funkcję edukacyjną i rozwiązywałyby spory w duchu tolerancji, poszanowania poglądów innych osób oraz dialogu. Te procedury mają efektywnie zastępować lub uzupełniać niewystarczające procedury wewnętrzne, a także być alternatywą dla postępowań sądowych, charakteryzujących się wysokimi kosztami, czasochłonnością i formalizmem. Najczęściej stosowanymi alternatywnymi mechanizmami w rozwiązywaniu i załatwianiu sporów na uczelniach są mediacja oraz instytucja ombudsmana. Z zasady mają one niewiążący i nieformalny charakter. Wykorzystują narzędzia miękkie, a ich stosowanie opiera się na przekonaniu o szeroko pojętej niezależności członków społeczności akademickiej. Dlatego wszyscy uczestnicy mediacji czy też osoby, które zgłosiły się do ombudsmana, na równych prawach mają wpływ na proces i jego wynik, a do konsensusu dochodzi się poprzez dialog. Z punktu widzenia wykorzystania tych metod w sporach uniwersyteckich ważny jest ich charakter edukacyjny, szczególnie w sporach z udziałem studentów, którzy uczestniczą w procesie uwzględniającym ich głos, dającym im możliwość wpływu na wynik sporu, zapewniającym równość stron oraz mobilizującym do wysłuchania i zrozumienia racji drugiej strony.

Pomimo tego, że z przeprowadzonej analizy wynika, iż mediacja i instytucja ombudsmana akademickiego oraz inne metody ADR przynoszą wiele korzyści uczelniom oraz społeczności akademickiej, ich zastosowanie nie jest ani oczywiste, ani równomierne i nawet na uczelniach działających w tym samym kraju występują znaczne różnice w ich zastosowaniu. Analiza zastosowania mediacji w sporach akademickich, która znajduje się w pierwszej części niniejszego opracowania, prowadzi do konkluzji, że nie ma jednolitego czy nawet kilku modeli mediacji uniwersyteckiej, a jej zastosowanie jest zróżnicowane i często wyrywkowe. Powszechność stosowania mediacji w kontekście akademickim zależy od takich czynników, jak: poziom rozwoju i popularności mediacji w danym kraju; przekonanie administracji uniwersytetów o skuteczności i zasadności zastosowania tej metody w sporach uniwersyteckich; zaangażowanie członków społeczności akademickiej w promowanie mediacji na uczelni; czynniki formalne w postaci przepisów, statutów czy regulaminów, które regulują zastosowanie mediacji na uczelniach.

Jeśli chodzi o instytucję ombudsmana, to jej wprowadzenie i funkcjonowanie zależy od zaangażowania administracji uniwersytetu oraz od przekonania o potrzebie jej stworzenia

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

i wspierania. Ponadto istotne może być przyjęcie regulacji prawnych na poziomie krajowym dotyczących rzecznika akademickiego, które motywowałyby lub zobowiązywałyby uczelnie do powołania tej instytucji. Przykładem jest Hiszpania, gdzie instytucję rzeczników akademickich wprowadzono na podstawie ustawy, dzięki czemu zostali oni powołani na wszystkich uniwersytetach w tym kraju oraz stali się ważnym elementem kultury uniwersyteckiej. Dodatkowo, jak wynika z wieloletnich doświadczeń niektórych uniwersytetów, utrwalenie instytucji rzecznika wymaga wielu działań promocyjnych na uczelni w celu zapewnienia pełnej informacji dla studentów i pracowników o jego funkcjonowaniu i zakresie działania.

Jeden z wniosków, który płynie z analizy rozwoju instytucji ombudsmana akademickiego na uczelniach w Hiszpani, Stanach Zjednoczonych, Kanadzie czy Australii, jest taki, że systemowe podejście do rozwiązywania sporów jest najbardziej skuteczne, gdy polega na wielopłaszczyznowych i proaktywnych działaniach uniwersytetów w tym zakresie. Przegląd instytucji ombudsmanów w wybranych krajach prowadzi również do wniosku, że zakres spraw, którymi się zajmują, jest zależny od celów, które przed nimi stawia administracja uniwersytetów. Czasami ich działania dotyczą wszelkich spraw i konfliktów, z którymi zwracają się do nich członkowie społeczności, ale często są one ograniczone tylko do spraw z udziałem studentów. Pomimo tego, że zauważa się dużą różnorodność w działaniach rzeczników akademickich, zazwyczaj stosują oni narzędzia miękkie, takie jak: mediacja, facylitacja, perswazja, rozmowa czy dyplomacja wahadłowa. Tylko w nielicznych przypadkach są oni uprawnieni do badania faktów czy też do podejmowania decyzji. Co więcej, ze względu na różny zakres działań, zróżnicowanie stosowanych narzędzi i mechanizmów, a nawet bardzo różne nazwy i określenia odnoszące się do rzecznika, wskazuje się na potrzebę współpracy i tworzenia stowarzyszeń lub sieci na poziomie krajowym mających na celu poszerzenie wiedzy o roli rzeczników akademickich, wymianę doświadczeń, współpracę lub zwiększanie świadomości społecznej na temat tej instytucji.

Na podstawie przeprowadzonych badań należy podkreślić, że instytucja ombudsmana ulega wzmocnieniu w środowisku akademickim i jest coraz silniej umiejscowiona w strukturach uniwersyteckich z upływem lat, jeśli konsekwentnie jest wspierana przez administrację uczelni. Analiza sporów uczelnianych i metod ich rozwiązywania uwypukliła także celowość rozważenia zastosowania metod mieszanych i adjukacyjnych w sporach uniwersyteckich. Przykładem takiej metody jest OIA, które podejmuje decyzje wiążące dla obu stron lub dla jednej strony – uczelni, ale stosuje również inne koncyliacyjne metody, jak mediacja czy koncyliacja. Działalność OIA jest wyrazem różnorodności metod ADR stosowanych na uczelniach wyższych, które są zarazem ważnym polem doświadczalnym na prowadzenie takich postępowań. Ponadto warto wziąć pod uwagę to, że arbitraż jako metoda adjukacyjna – wykorzystywana do tej pory w sporach, w których stroną była uczelnia w bardzo ograniczonym zakresie (np. w sporach pracowniczych) – mógłby być stosowany jako metoda komplementarna w stosunku do mediacji, np. przez wprowadzanie klauzul mediacyjno-arbitrażowych w umowach zawieranych przez uniwersytety, a także w sporach o charakterze pracowniczym czy nawet z udziałem studentów, jeśli mediacja nie przyniosła oczekiwanego skutku w postaci zawarcia ugody.

Uniwersytety są doskonałym polem doświadczalnym na wprowadzanie różnych metod ADR, choćby z uwagi na pełnioną misję edukacyjną oraz pozytywne doświadczenia szkół

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

wyższych w wielu krajach w tym zakresie. Ze względu na zmieniające się oczekiwania społeczności akademickiej wobec uniwersytetów powinny jednak poważnie zastanowić się nad wprowadzeniem tych metod. Warto również rozważyć korzyści systemowego podejścia do rozwiązywania konfliktów na uczelniach poprzez wprowadzenie kluczowych elementów takiego systemu, jak: instytucja ombudsmána czy centrum mediacji, które rozwiązywałaby sporu akademickie; system szkoleń dla pracowników i studentów na temat rozwiązywania konfliktów; zorganizowanie sieci współpracy pomiędzy poszczególnymi jednostkami wyższej uczelni. Stworzenie takiego systemu wiąże się z różnymi wyzwaniami, do których należą: przekonanie władz uniwersytetu, że wprowadzenie takiego systemu nie jest kolejną biurokratyczną strukturą, lecz będzie sprzyjało integracji społeczności; uzyskanie wsparcia rektora uniwersytetu, które jest kluczowe z punktu widzenia legitymacji do działania tych instytucji w imieniu uniwersytetu; współpraca pomiędzy elementami tego systemu, w szczególności pomiędzy rektorem, rzecznikiem akademickim, centrum mediacji, jeśli takie funkcjonuje, a komisją dyscyplinarną oraz innymi podmiotami czy też grupami, które powinny być włączone do budowania tej struktury. Ponadto badania wskazują na potrzebę prowadzenia dalszych studiów na temat: aktualnego podejścia do konfliktów poszczególnych uczelni i sposobów ich rozwiązywania; funkcji pełnionych przez rzeczników oraz narzędzi przez nich wykorzystywanych; potrzeby stosowania mediacji w sporach z udziałem społeczności akademickiej, a także jej rodzajów i osiągniętych celów; wprowadzania systemowych rozwiązań dotyczących zarządzania konfliktem.

Z analizy przeprowadzonej w obu częściach artykułu nasuwają się następujące wnioski *de lege ferenda*, do rozważenia zarówno przez uczelnie wyższe, jak i przez krajowe organy legislacyjne:

1. Rozważenie wprowadzenia instytucji rzecznika akademickiego na uczelniach, na których jeszcze ona nie działa.
2. Wprowadzenie zachęt lub obowiązku zgłoszenia się do rzecznika akademickiego lub podjęcia się mediacji w niektórych sporach akademickich przed wszczęciem formalnych postępowań.
3. Wprowadzenie do postępowań dyscyplinarnych przeciwko studentom, doktorantom i pracownikom akademickim możliwości mediacji jako dobrowolnego elementu tej procedury.
4. Zastosowanie klauzul mediacyjnych lub mediacyjno-arbitrażowych w umowach cywilnoprawnych zawieranych przez uniwersytety.
5. Rozważenie przez uczelnie wprowadzenia systemu rozwiązywania konfliktów w sporach akademickich, co byłoby wyrazem systematycznego podejścia uczelni do konfliktu.
6. Przyjęcie przepisów na poziomie ustaw, zobowiązujących lub zachęcających uczelnie wyższe do wprowadzenia instytucji rzecznika akademickiego i/lub mediacji w sporach akademickich na wszystkich szczeblach.
7. Rozwój krajowych sieci rzeczników akademickich, mających na celu współpracę, wymianę doświadczeń, tworzenie wysokich standardów i świadomości społecznej o tej instytucji.
8. Prowadzenie badań na temat rozwiązywania konfliktów na uniwersytetach oraz rozwijanie systemowego podejścia do konfliktów na uczelniach wyższych.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Abramson H., *Mediation Representation: Advocating in a Problem – Solving Process*, Boulder 2004.
- Academic Freedom*, ed. J. Lacky, Oxford 2018.
- Annex: A Survey of Campus Ombudsmen in continental Europe, North and South America, and Australia and New Zealand*, [w:] Evidence of 1994 Group, *Pathway 3: Towards early resolution and more effective complaints handling*, OIA, Reading, October 2012.
- Bamzai A., *The Origins of Judicial Deference to Executive Interpretation*, “Yale Law Journal” 2016–2017, vol. 126(4), DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2649445>.
- Bauer F., *The Practice of One Ombudsman*, “Negotiation Journal” 2000, vol. 16(1), DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1571-9979.2000.tb00203.x>.
- Bickel R.D., Lake P.F., *The Rights and Responsibilities of the Modern University: Who Assumes the Risk of College Live*, Durham 1999.
- Burnett C.W., Matthews W.L. Jr., *The Legalistic Culture in American Higher Education*, “College and University” 1982, vol. 57.
- Charmatz M., *Binding Arbitration: Bad for Students, Bad for Schools*, “Disability Compliance for Higher Education” 2019, vol. 26(6), DOI: <https://doi.org/10.1002/dhe.30766>.
- Conrath R.C., *In Loco Parentis: Recent Developments in this Legal Doctrine as Applied to the University-Student Relationship in the United States of America 1965–75*, Dissertation submitted to the Kent State University Graduate School of Education, June 1996.
- Conway M., *Canadian and US Ombuds: What Are We Doing and Why Are We Doing?*, “Journal of the California Caucus College and University Ombuds” 2013 (11 July).
- Dagley D.L., Veir C.A., *Subverting the Academic Abstention Doctrine in Teacher Evaluation: How School Reform Legislation Defeats Itself*, “Brigham Young University Education and Law Journal” 2002, no. 1.
- Delgado R., Dunn Ch., Brown P., Lee H., Hubbert D., *Fairness and Formality: Minimizing the Risk of Prejudice in Alternative Dispute Resolution*, “Wisconsin Law Review” 1985, no. 1359.
- Dutile F.N., *Law, Governance, and Academic and Disciplinary Decisions in Australian Universities: An American Perspective*, “Arizona Journal of International and Comparative Law” 1996, vol. 13(69).
- Dutile F.N., *Law and Governance Affecting the Resolution of Academic and Disciplinary Disputes at Scottish Universities: An American Perspective*, “Arizona Journal of International and Comparative Law” 1997, vol. 14(1), DOI: <https://doi.org/10.18060/17804>.
- Espada Recarey L., *The Ombudsman for Spanish Higher Education Institutions*, Vigo 2006.
- Finkin M.W., *The Arbitration of Faculty Status Disputes in Higher Education*, “Southwestern Law Journal” 1976, vol. 30(2).
- Gajda A., *The Trials of Academe: The New Era of Campus Litigation*, Cambridge–London 2009.
- Gmurzyńska E., *Analysis of the Causes of Conflicts at Universities and Alternative Methods of Resolving Them. Part I: Mediation in Academic Disputes*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2021, vol. 30(1), DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2021.30.1.55-101>.
- Grier J., Wohl J., Leidenfrost J., *Thirty Years of Solitude? University Ombudsmen’s Pioneering Past, Confident Present, Challenging Future*, Report of the 12th ENOHE Annual Conference, Innsbruck 2015.
- Grillo T., *The Mediation Alternative: Process Dangers for Women*, “The Yale Law Journal” 1991, vol. 100(6), DOI: <https://doi.org/10.2307/796781>.
- Herfs P., *Ombudsman at Canadian Universities Through the Eyes of a Dutch Ombudsman*, “Journal of the California Caucus of College and University” 2016, vol. 13.
- Howard Ch., *The Organizational Ombudsman. Origins, Roles, and Operations: A Legal Guide*, Chicago 2010.
- Leas T., *Academic absence*, [w:] *Encyclopedia of Law and Higher Education*, ed. Ch.J. Russo, Los Angeles 2010.
- Leas T., *Higher Education, the Courts and the ‘Doctrine’ of Academic Abstention*, “Journal of Law and Education” 1991, vol. 20(2).
- Lee J., *Classical, Advocate, and Organizational: An Overview of Ombuds from Scandinavian Origins to the*

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

- Governments, Corporations, and Universities of America*, "New Mexico Lawyer" 2018, vol. 13(1).
- Leidenfrost J., Rothwangl A., *The Austrian Student Ombudsman, "student rights" and synopsis "student obligations" in the Austrian Higher Education Area: Between soft administrative control and proactive synte-gration*, „Zeitschrift für Hochschulrecht“ 2016, no. 15.
- Lewis C.B., *Procedural Fairness and University Students: England and Canada Compared*, "Dalhousie Law Journal" 1985, vol. 9(2).
- Limbury A.L., *Hybrid Dispute Resolution Processes – Getting the Best while Avoiding the Worst of Both Worlds?*, "New York State Bar Association Dispute Resolution Journal" 2009 (Spring).
- Lovell N.B., *Grievance Arbitration in Arbitration*, Bloomington 1985.
- Malear K.B., *The Contractual Relationship Between Student and Institution: Disciplinary, Academic, and Consumer Contexts*, "Journal of College and University Law" 2003, vol. 30(175).
- Mankin L.D., *The Role of the Ombudsman in Higher Education*, "Dispute Resolution Journal" 1996, vol. 51(46).
- Marinovic J., *An Overview of the Student Ombudsman at the University of Zagreb*, [w:] *Common objectives – Different Pathway: Embedding Ombudsman Principles and Practices into Higher Education Institutions*, eds. M. Conway, J. Leidenfrost, Vienna 2010.
- Marshall W.P., *Abstention, Separation of Powers, and Recasting the Meaning of Judicial Restraint*, "Northwestern University School" 2013, vol. 107(2).
- Meankel-Meadow C., Love L.P., Schneider A.K., *Mediation: Practice, Policy and Ethics*, New York 2005.
- Moore Ch., *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflicts*, San Francisco 1996.
- Morek R., *ADR – w sporach gospodarczych*, Warszawa 2004.
- O’Neil R.M., *Judicial Deference to Academic Decisions: An Outmoded Concept*, "Journal of College and University Law" 2010, vol. 36(727).
- Palazón J., *Las Defensorías Universitarias como un instrumento para la mejora de las universidades*, "Revista Rueda" 2017, no. 2, DOI: <https://doi.org/10.25267/Rueda.2017.i2.04>.
- Raven B.H., *A power/interaction model of interpersonal influence: French and Raven thirty years later*, "Journal of Social Behavior and Personality" 1992, vol. 7(2).
- Raven B.H., *The Bases of Power and the Power/Interaction Model of Interpersonal Influence*, "Analyses of Social Issues and Public Policy" 2008, vol. 8(1), DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1530-2415.2008.00159.x>.
- Riskin L.L., Westbrook J.E., *Dispute Resolution and Lawyers*, St. Paul 2002.
- Rowe M.P., *The Ombudsman’s Role in a Dispute Resolution System*, "Negotiation Journal" 1991, vol. 7(1), DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1571-9979.1991.tb00630.x>.
- Ryor R., *Who Killed Collegiality*, "Change: The Magazine of Higher Learning" 1978, vol. 10(6), DOI: <https://doi.org/10.1080/00091383.1978.10569445>.
- Sadler R.J., *The University Visitor: Visitorial Precedent and Procedure in Australia*, "University of Tasmania Law Review" 1981, vol. 7(2–3).
- Steiber C., *Variation on a Classical Theme: The Academic Ombudsman in the United States*, [w:] *International Ombudsman Institute Occasional Paper*, no. 38, Edmonton 1987.
- Stoehr T., *Letting the Legislature Decide: Why the Court’s Use of in Loco Parentis Ought to Be Praised, Not Condemned*, "Brigham Young University Law Review" 2011, no. 5.
- Warters W.C., *Mediation in Campus Community. Designing and Managing Effective Programs*, San Francisco 2000.
- Warters W.C., *The Emergence of Campus Mediation Systems: History in the Making*, "Conflict Management in Higher Education Report" 2001, vol. 2(1).
- Warters W.C., *The History of Campus Mediation Systems: Research and Practice*, "Georgia State University College of Law Reading Room" 1999.
- Wesley M., *The Compleat Ombuds: A Spectrum of Resolution Services*, "CPER Journal" 2004, no. 166.
- Ury W.L., Brett J.M., Goldberg S.B., *Getting Disputes Resolved: The Strategic Use of Interests, Rights, and Power to Resolve Disputes*, San Francisco 1993.
- Van Alstyne W., *The Student as University Resident*, "Denver Law Journal" 1968, vol. 45(591).
- Wolność akademicka. Materiały Poznańskiego Centrum Praw Człowieka*, red. M. Piechowiak, nr 3, Poznań 1993.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

NETOGRAFIA

- Academic freedom*, [w:] *Encyclopedia Britannica*, www.britannica.com/topic/academic-freedom [dostęp: 9.02.2021].
- Adjudication*, <https://dictionary.thelaw.com/adjudication> [dostęp: 10.01.2021].
- Alonso de la Varga M.E., Palazón Espinosa J.M., *The Spanish case: One Ombuds office in each university by law*, ENOHE webinar, 29 September 2016, www.enohe.net/wp-content/uploads/2016/09/The-Spanish-Case-Webinar-Presentation.pdf [dostęp: 10.04.2021].
- Annual Report of the Austrian Student Ombudsman 2017/18 submitted to the Austrian Minister for Education, Science and Research and to the Austrian Parliament*, www.enohe.net/wp-content/uploads/2019/03/Annual-Report-.pdf [dostęp: 10.01.2021].
- Association of Canadian College and University Ombudsman, <http://accuo.ca> [dostęp: 20.01.2021].
- Australian and New Zealand Ombudsman Association, <http://anzoa.com.au> [dostęp: 20.01.2021].
- Behrens R., *Being an Ombudsman in Higher Education: A Comparative Study*, ENOHE, June 2017, www.enohe.net/wp-content/uploads/2017/06/Being-an-ombudsman.pdf [dostęp: 09.03.2021].
- Country Report Lithuania: National Research Integrity Landscape*, 16 December 2019, www.enrio.eu/country-reports/lithuania [dostęp: 15.04.2021].
- Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami: analiza i zalecenia*, Warszawa 2015, www.rpo.gov.pl/sites/default/files/BIULETYN_RZECZNIKA_PRAW_OBYWATELSKICH_2015_nr_5.pdf [dostęp: 10.01.2021].
- England and Wales High Court (Administrative Court) Decisions, www.bailii.org/ew/cases/EWHC/Admin/2017/188.html [dostęp: 10.01.2021].
- European Network of Higher Education Ombudsman, www.enohe.net/what-is-enohe [dostęp: 20.01.2021].
- European Schools Enforce Loco Parentis' Doctrine*, 21 September 1968, <https://idnc.library.illinois.edu/?a=d&d=DIL19680921.2.19&e=-----en-20--1--img-txIN-----9> [dostęp: 10.01.2021].
- Fish S., *The Rise and Fall of Academic Abstention*, "New York Times" 2009 (12 October), <https://opinionator.blogs.nytimes.com/2009/10/12/the-rise-and-fall-of-academic-abstinence> [dostęp: 10.01.2021].
- Georgia State University, Inter-University Consortium on Negotiation and Conflict Resolution, <https://law.gsu.edu/faculty-centers/cncr> [dostęp: 10.01.2021].
- Greater clarity given on students' rights to judicial review*, 22 February 2017, <https://wonkhe.com/blogs/analysis-clarity-given-students-rights-judicial-review> [dostęp: 10.01.2021].
- Grievance Arbitration*, [https://content.next.westlaw.com/5-517-3012?_lrTS=20200719124713227&transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true](https://content.next.westlaw.com/5-517-3012?_lrTS=20200719124713227&transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true) [dostęp: 10.01.2021].
- Guidance Note: OIA Scheme Rules – April 2018, www.oiahe.org.uk/media/2268/guidance-note-rules-april-2018.pdf [dostęp: 10.01.2021].
- Higher Education Act 2004, www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/8/part/2#commentary-key-3412c79329f6012fa4741c6292f67ab7 [dostęp: 10.01.2021].
- Historia Ombudsmana na świecie*, www.rpo.gov.pl/pl/content/historia-ombudsmana-na-swiecie [dostęp: 10.01.2020].
- Hutter M., *Conflict Resolution and Litigation Rising in Higher Education: What Gives?*, November 2000, www.mediate.com/articles/hutter.cfm [dostęp: 10.01.2021].
- Informe Defensor Universitario, *Anual Septiembre a Junio 2017/2018 vs 2016/17*, <https://storage.googleapis.com/ue-cms-mvp-production-files/uploads/media/02/septiembre-2016-agosto-2017-2-cursos-1.pdf> [dostęp: 10.01.2021].
- Inquisitorial System*, <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Inquisitorial+System> [dostęp: 10.01.2021].
- International Ombudsman Association, www.ombudsassociation.org/learn-about-ioa [dostęp: 20.01.2021].
- International Ombudsman Association, *IOA Code of Ethics*, www.ombudsassociation.org/assets/IOA%20Code%20of%20Ethics.pdf [dostęp: 10.01.2021].
- International Ombudsman Institute, www.theioi.org/the-i-o-i [dostęp: 20.01.2021].

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

- IOA *Standards of Practice*, 2009, www.ombudsassociation.org/assets/docs/IOA_Standards_of_Practice_Oct09.pdf [dostęp: 10.01.2021].
- Keshner A., *At least 100 lawsuits have been filed by students seeking college refunds – and they open some thorny questions*, 22 May 2020, www.marketwatch.com/story/unprecedented-lawsuits-from-students-suing-colleges-amid-the-coronavirus-outbreak-raise-3-thorny-questions-for-higher-education-2020-05-21 [dostęp: 10.01.2021].
- Leas T., *Evolution of the Doctrine of Academic Abstention in American Jurisprudence*, Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, Chicago, 6 April 1991, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED330280.pdf> [dostęp: 10.01.2021].
- Mayotte B., *How Arbitration Helps, Hurts Defrauded Student Loan Borrowers*, 14 July 2016, www.usnews.com/education/blogs/student-loan-ranger/articles/2016-07-14/how-arbitration-helps-hurts-defrauded-student-loan-borrowers [dostęp: 10.03.2021].
- Mitchell F., *The OIA and Judicial Review: Ten principles from ten years of challenges*, December 2015, www.oiahe.org.uk/media/1885/oia-and-judicial-review-fm.pdf [dostęp: 14.02.2021].
- Mitchell L.C., *Whitney student teachers: An outside perspective*, 1998, www.academia.edu/9541991/Whitney_student_teachers_An_outside_perspective?email_work_card=thumbail [dostęp: 10.01.2021].
- O'Dell E., *Judicial review and exclusive jurisdiction of Visitors*, 9 June 2015, www.cearta.ie/2015/06/judicial-review-and-the-exclusive-jurisdiction-of-university-visitors [dostęp: 10.01.2021].
- OIA publishes Annual Report 2019, www.oiahe.org.uk/media/2470/oia-annual-report-2019.pdf [dostęp: 10.01.2021].
- OIA Scheme Rules, www.oiahe.org.uk/media/2276/oia-rules-april-2018.pdf [dostęp: 10.01.2021].
- Ombuds Day*, www.americanbar.org/groups/dispute_resolution/events_cle/ombuds-day [dostęp: 10.01.2021].
- Ombuds-Related Groups & Organizations, www.ombudsassociation.org/links-to-ombuds-related-organizations [dostęp: 20.01.2021].
- Ombudsstelle für Studierende, <https://hochschulombudsmann.at/ueber-uns-EN> [dostęp: 10.01.2021].
- Regulation of the Board of Governors of State University System of Florida, Section 7(d), Article IX, Fla. Const., 6.011, www.flbog.edu/wpcontent/uploads/6_011_Student_Ombudsman.pdf [dostęp: 10.01.2021].
- Report on the Activity of the Office of Ombudsman for Academic Ethics and Procedures of the Republic of Lithuania in the Year 2014*, Vilnius 2015, <https://etikostarnyba.lt/wp-content/uploads/2019/12/Activity-Report-for-2014.pdf> [dostęp: 15.04.2021].
- Republic of Lithuania Office of Ombudsman for Academic Ethics and Procedures Activity Report for 2013*, Vilnius 2014, <https://etikostarnyba.lt/wp-content/uploads/2019/12/Activity-Report-for-2013.pdf> [dostęp: 10.05.2021].
- Rzecznik Praw Obywatelskich, www.rpo.gov.pl/pl/raport_1/1001 [dostęp: 10.01.2021].
- Sain A., *Court of Queen's Bench Clarifies Law on Academic Disputes in Al-Bakkal V. De Vries*, 2016 MBQB 45, 25 January 2017, www.tdsaw.com/resource/court-of-queens-bench-clarifies-law-on-academic-disputes-in-al-bakkal-v-de-vries-2016-mbqb-45 [dostęp: 10.01.2021].
- Standler R.B., *Academic Abstention in the USA – List of Casusy*, 25 April 2011, www.rbs2.com/AcadAbst2.pdf [dostęp: 10.01.2021].
- Student rights*, <https://english.uka.se/student-rights.html> [dostęp: 10.01.2021].
- Studentski pravobranitelj Sveučilišta u Zagrebu, www.unizg.hr/studiji-i-studiranje/podrska-studentima/studentski-pravobranitelj [dostęp: 10.01.2021].
- The 2020 Florida Statutes, Title XLVIII: K-20 Education Code, Chapter 1006: Support for Learning, 1006.51: Student ombudsman office, www.leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=1000-1099/1006/Sections/1006.51.html [dostęp: 10.01.2021].
- The good practice framework: handling student complaints and academic appeals*, www.oiahe.org.uk/media/1859/oia-good-practice-framework.pdf [dostęp: 10.01.2021].
- The Ombudsperson for Academic Ethics and Procedures may oblige an institution of higher education to revoke an awarded scientific degree if he or she finds gross violations of academic ethics*, 3 December 2020, www.lrkt.lt/en/about-the-court/news/1342/the-ombudsperson-for-academic-ethics-and-procedures-may

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

- oblige-an-institution-of-higher-education-to-revoke-an-awarded-scientific-degree-if-he-or-she-finds-gross-violations-of-academic-ethics:278 [dostęp: 15.04.2021].
- University Act, 1997, www.irishstatutebook.ie/eli/1997/act/24/enacted/en/html [dostęp: 10.01.2021].
- University of Central Florida Ombuds Office, Ombuds Office Charter, www.ombuds.ucf.edu/docs/OmbudsCharter.pdf [dostęp: 10.01.2021].
- Uniwersytet Warszawski, Sprawozdanie z działania Rzecznika Akademickiego ds. Studenckich i Pracowniczych w okresie od 1 stycznia do 31 grudnia 2019 r., 31.01.2020, <http://ombudsman.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2020/03/Sprawozdanie-z-dzia%C5%82a%C5%84-Rzecznika-2019.pdf> [dostęp: 10.01.2021].
- Ustawa nr XI-242 z dnia 30 kwietnia 2009 r. o szkolnictwie wyższym i badaniach naukowych, ostatnio zmieniona 17 grudnia 2015 r. – nr XII-2198, <https://seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/548a2a30ead611e59b76f36d7fa634f8?positionInSearchResult=0&searchModelUUID=d94ab877-d502-4028-856f-a7b966afd292> [dostęp: 10.05.2021].
- Walsh A., *States Should Act to Prohibit Mandatory Arbitration in College Enrollment Contracts*, 26 May 2020, <https://tcf.org/content/commentary/states-act-prohibit-mandatory-arbitration-college-enrollment-contracts/https://tcf.org/content/commentary/states-act-prohibit-mandatory-arbitration-college-enrollment-contracts> [dostęp: 10.01.2021].
- www.jefferson.edu/content/dam/university/skmc/faculty/overview/ombudsman.pdf [dostęp: 10.01.2020].
- Young P., *The “What” of Mediation: When Is Mediation the Right Process Choice?*, October 2006, www.mediate.com/articles/young18.cfm [dostęp: 10.01.2021].
- Zarządzenie nr 30 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 16 sierpnia 2011 r. w sprawie powołania na Uniwersytecie Warszawskim Rzecznika Akademickiego, <http://ombudsman.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2017/10/Zarz%C4%85dzenie-o-powo%C5%82aniu-Rzecznika-Akademickiego-ds.-studenckich-i-pracowniczych.pdf> [dostęp: 10.01.2021].